

**BÁCS-KISKUN MEGYE
MÚLTJÁBÓL
XIX.**

A kötet szerzői:
Asbóth Miklós, Erdélyi Erzsébet, Horváth M. Ferenc, Iványosi-Szabó Tibor,
Kemény János, Knipl István, Pintér Ilona, Szabó Attila

Szerkesztő:
Szabó Attila

Technikai szerkesztő:
Apró Erzsébet
Összefoglalók fordítói:
Sóber Péter, Szabó Bence, Tánczos-Szabó Ágota

Borítóterv:
Zalatnai Pál
Korrektúra:
Tánczos-Szabó Ágota
Tipográfia:
Mudri Andor

ISSN 1217-6869

Megjelent a

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

és a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat támogatásával.

BÁCS-KISKUN
MEGYEI
ÖNKORMÁNYZAT

LEVÉLTÁRA

Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára
Felelős kiadó: Dr. Szabó Attila levéltárigazgató

A Volksbundtól a Waffen SS-ig (A Volksbund helyi szervezetei és Waffen SS katonák Császártöltés, Hajós és Nemesnádudvar községekben)

Sváb települések a Bácska északi peremén

Császártöltés, Hajós és Nemesnádudvar a mai Bács-Kiskun megye területén, az 54. számú főút mentén található szomszédos települések. Mindhárom község a 18. század második felében, német lakosok betelepítésével jött létre. Az általunk vizsgált korszakban a települések lakói még őrizték betelepített őseik hagyományait, nyelvét, identitását, így a hazai németiség szerves részét képezték ebben az időben.

A trianoni Magyarország területén az 1940-es években a világ közel 100 milliós németiségének alig 0,5%-a,¹ mintegy 470 000 fő német nemzetiségű lakos élt, akik az ország lakosságának mintegy 5-6%-át tették ki. Témánk szempontjából a hazai németiség legfontosabb rétege a mintegy 56%-ot kitevő mezőgazdasági munkás, akik jelentős része ekkor kis- és középparaszt volt.²

A települések etnikai összetételét az 1941. évi népszámlálás adatait megvizsgálva kísérhetjük meg rekonstruálni. A népszámlálás során a számlálóbiztosok feladatuk kapták a nemzetiségi falvakban a lakosság hangulatának felmérését, valamint pontos feljegyzéseket készítettek a falvakban működő nemzetiségi szervezetekről. Ennek során összeírták a Volksbund helyi szervezeteit, megnevezték azok vezetőit, a hangadókat, továbbá leírták azok társadalmi helyzetét. Ezek az adatok azonban a téma tárgyalása során nem használhatók, mivel az adatlapok jelentős része megsemmisült a háború során (a tárolásukra szolgáló épület találatot kapott, a maradékkal pedig katonák tüzeltek), a megmaradt adatlapokat pedig a háború utáni feldolgozás után megsemmisítették.³

A népszámlálási adatok tükrében a települések lakossága
az alábbiak szerint alakult 1941-ben:

Település	Lakosok száma	Ebből férfi	Nő
Császártöltés	3 670	1 796	1 874
Hajós	5 311	2 547	2 764
Nemesnádudvar	3 097	1 475	1 622

¹ FEHÉR István, 1988. 31.

² MANHERCZ Károly, 1998. 32.

³ ÓZE Sándor, 1994.

A lakosság etnikai összetétele⁴:

Település	Magyar	Német	Egyéb
Császártöltés	1 047	2 621	2
Hajós	1 062	4 246	3
Nemesnádudvar	532	2 555	10

Az anyanyelvi adatok alapján Császártöltés lakosságának 71,4%-a, Hajós lakosságának 79,9%-a, Nemesnádudvar lakosságának pedig 82,5%-a volt német származású. Ha az anyanyelvi adatok mellett megvizsgáljuk a lakosság 1941-ben rögzített nemzetiségi összetételét, feltűnő különbséget kapunk. A 2621 német anyanyelvű császártöltési lakos közül 866, Hajóson 4246 német anyanyelvűből 3321, Nemesnádudvaron 2555 német anyanyelvűből 1809 személy vallotta magát német nemzetiségűnek.⁵ Az eltérő anyanyelvi és nemzetiségi adatok közül, Zorn Antal véleménye alapján, az anyanyelvi adatokat tarthatjuk a valósághoz közelebb állóknak.⁶ Megállapíthatjuk tehát, hogy a települések lakosságának jelentős része német nemzetiségű volt, így a Volksbund által könnyen szervezhetővé vált.

A Volksbund megalakulása és tevékenysége

1938. november 26-án, Budapesten minden akadály nélkül megalakult a Volksbund, teljes nevén Volksbund der Deutschen in Ungarn (Magyarországi Németek Népi Szövetsége). Az alakuló ülésre a Vasúti és Hajózási Klub helyiségeiben került sor, melyen a korabeli jelentések szerint, mintegy 700-800 fő vett részt. Ekkor az egybegyűltek megválasztották az elnökséget, és elfogadták a szervezet alapszabályát. Az egyesület elnöke Basch Ferenc, elnökhelyettese dr. Georg Goldschmidt, főtitkára Max Albert lett. Megválasztották továbbá az egyesület tiszteletbeli elnökeit és a választmány tagjait is.⁷

Basch Ferenc az alakuló ülésen az alábbiakban határozta meg a Volksbund feladatait:

„Az ínség enyhítése céljából pénz- és természetbeni adományozást vezetünk be és szegényházakat létesítünk. A Volksbund gondoskodik a kialakult ősi népszokások megőrzéséről és fejlesztéséről. Gondoskodik anya- és gyermekvédelemről. Gazdasági szövetkezeteket létesít, megszervezi az önkéntes munkaszolgálatot, mezőgazdasági iskolákat létesít és tart fenn. Állandó és ideiglenes tanfolyamokat tart, mintagazdaságokat hoz létre és vezet. Kölcsönös biztosításról, illetve kártérítésről gondoskodik állatbaleset esetén. Temetkezési segítyt ad. Szakelőadásokról, kiállításokról, valamint a gazdasági élet előmozdítását célzó egyéb berendezésekről és azok fenntartásáról is gondoskodik. A Volksbund iskolákat létesít az óvodától a középiskoláig, tanító-, tanítónő- és óvónőképző intézeteket tart fenn. Művelődési tanfolyamokat szervez, múzeumokat és könyvtárakat alapít, közösségi otthonokat és nevelőintézeteket létesít. Népművészeti, kézimunka és képzőművészeti, zenei, énekkari

⁴ Történeti Statisztikai Kötetek 1986.

⁵ T. MOLNÁR Gizella, 1997. 12.

⁶ ZORN Antal, 1992.

⁷ TILKOVSKY Lóránt, 1978. 34–35.

és színművészeti kiállításokat rendez. Német nyelvű sajtótermékeket alapít és terjeszt, helyi és vándorkönyvtárakat létesít, kül- és belföldi tanulmányutakat szervez. Nem utolsó sorban gondoskodik a népnek a haza és saját népisége iránti hűsége neveléséről és arra való buzdításáról...Hogy, a Volksbund valamennyi célját és feladatát a helyszínen megvalósíthassa, az ország minden német településén helyi csoportokat alakít... A magasabb szervek jóindulatában nem kételkedünk. De kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy pusztán jóindulatból nem történt még javulás a helyzetünkben...Nem hagyjuk magunkat többé megfélemlíteni, és tétlenségre kárhozatni a „pángermánizmus” olcsó jelszavával.”⁸

Basch programbeszédéből kitűnik, hogy az általa elképzelt szervezet nem csupán kulturális célokat képvisel, hanem igyekszik a hazai németiség egész életét megszervezni, befolyásolni. Ugyanakkor az utolsó mondatokat kihívásként is értelmezhetjük az illetékes magyar hatóságok felé, mivel nyílt harcot hirdet azok korábbi tevékenysége ellen. Az alakuló gyűlés után a kormány egyértelműen Baschék tudomására hozta, hogy abban az esetben, ha az alapszabályt az eredeti formában terjesztik be a minisztériumhoz ellenjegyzésre, akkor nem járulnak hozzá az egyesület megalakulásához és működéséhez. Teleki egyértelművé tette, hogy a Volksbund nem lehet német népcsoportszervezet, hanem csak német kultúregyesületként működhet.⁹ Basch ennek hallatára Berlinbe utazott, s onnan hazatérve, Berlin támogatását kihasználva elérte, hogy az egyesület alapszabályát lényeges változtatások után elfogadják. A változtatások alapja az 1879. évi egyesületi törvény volt, mely előírta, hogy minden egyesületnek csak egy tevékenységi köre lehet.¹⁰ Ennek alapján törölték az alapszabályból minden olyan pontot, mely túlmutatott egy kulturális egyesület céljain, illetve a népcsoport kifejezést minden esetben a „német nemzetiségű magyar állampolgárok” kifejezéssel helyettesítették.¹¹ A Volksbund esetében a tevékenység a kultúra ápolása és kulturális események szervezése volt. Az alapszabály engedélyezésére 1939. április 13-án került sor. Az engedélyezett alapszabály legfontosabb pontjai a következők:

2§. Az egyesület célja: A magyarországi német nemzetiségű magyar állampolgárok kulturális érdekeinek előmozdítása, és megóvása a népi életnyilvánulás minden terén. A hazához való ragaszkodás ápolása, és erősítése.

3§. A cél elérésére való eszközök: Az egyesület a magyar törvényekben biztosított szabadság alapján, a művelődési szükséglet keretében és a törvényes feltételek szerint, iskolákat tarthat fenn német nemzetiségű magyar állampolgárok gyermekei számára, kulturális tanfolyamokat, múzeumokat és könyvtárakat alapíthat és tarthat fenn, ösztöndíjakat és jutalmakat adományozhat, népi-, kézmű-, és képzőművészeti kiállításokat rendezhet, ismeretterjesztő-, zene-, ének- és színműelőadásokat és népi ünnepélyeket rendezhet, német nyelvű sajtótermékeket adhat ki és terjeszthet, helyi és vándorkönyvtárakat létesíthet, tanulmányutakat szervezhet. A szövetség németlakta helyeken helyi csoportokat létesíthet.

5§. A szövetség tagjai: 1. dísz-, 2. alapító-, 3. rendes vagy pártoló tagok. Alapító, rendes vagy pártoló tagok 18. évüket betöltött, iskolai fejelem alatt nem álló, erkölcsi, hazafias, népi szempontból, kifogás alá nem eső, német nemzetiségű ma-

⁸ WEIDLEIN, Johann, 1997. 217.

⁹ TILKOVSKY Lóránt, 1978. 47.

¹⁰ TILKOVSKY Lóránt, 1978. 51.

¹¹ BELLÉR Béla, 1981. 122.

gyar állampolgárok lehetnek. Kiskorúak szüloik, illetve törvényes képviselőik beleegyezésével lehetnek tagok. Leányok pártoló tagnak 18 éven alul is felvehető, amennyiben iskolai fegyelem alá nem esnek, feltéve, hogy 15. életévüket betöltötték. Leventekötelesek az ezen intézményből folyó kötelezettségeiknek mindenben eleget kell, hogy tegyenek...

6§. A rendes tagság három évre kötelező...

18§. Helyi csoportok: Azokban a községekben, amelyekben a szövetségnek legáltalább hűsz, állandó lakással rendelkező rendes tagja van, azok kívánságára, helyi csoport alakítandó, amelynek megalakulását, a szövetség központi intézőbizottsága hagyja jóvá. Ez a helyi csoport megoszlik ifjúsági és felnőttek osztályára. A felnőttek osztályába a nős, férjzett, illetőleg a nagykorú tagok tartoznak, míg a többiek a fiatalági csoportot alkotják. A helyi csoport élén egy ifjúsági és egy teljeskorú elnök áll, a melléjük megválasztott, a központi tisztikarhoz hasonló, vagy lecsökkentett tisztikarral. Az elnök, és a tisztikar megválasztása egy évre szól. Minden helyi csoport 50 tagonként egy-egy kiküldöttel képviselheti magát a szövetség közgyűlésén. A helyi csoportot taglétszám alapján megillető szavazatokat egy kiküldött is leadhatja. Az ötven tagnál kevesebb létszámú helyi csoportot is egy kiküldött képviseli. A helyi csoport a tagjaitól beszédett tagsági díjakat teljes egészükben a szövetség központjának kötelesek beszolgáltatni, amely ennek ellenében, a helyi csoport fenntartásához szükséges költségeket, a helyi csoport rendelkezésére bocsátja.

A helyi csoport külön alapszabályokat nem alkothat, hanem csak az egyesület láttamozott alapszabályai szerint működhetik. A helyi csoportok megalakulásukat és megszűnésüket az illetékes törvényhatóság első tisztviselőjének tudomásulvétel végett be kell jelenteniük. A helyi csoportok működésüket csak megalakulásuknak tudomásulvétele után kezdenek meg. A helyi csoportok az anyaegyesület központjának határozatait és utasításait, a láttamozott alapszabályok keretén belül, követni tartoznak. Működésük felfüggesztését vagy feloszlásukat az anyaegyesület nem rendelheti el, de indokolt esetben, a vizsgálat, a működés felfüggesztése, vagy a feloszlás elrendelése céljából, a m. kir. belügyminiszter úrhoz indokolt előterjesztést tehet.¹²

A szervezet ünnepélyes zászlóbontására Cikón – a helyi csoport megalakulásakor került sor, ahol Erdmannsdorf német követ szerint 15-20 000 ember jelent meg, s hallgatta Basch beszédét. Basch köszönetet mondott a magyar kormánynak az alapszabály engedélyezéséért, de ugyanekkor azt is kijelentette, hogy az egyesületnek további követelése is vannak.¹³ Ezek után megindult a helyi csoportok szervezése, illetve megszervezték az egyesület különböző feladatú csoportjait. Így létrejött az Asszonycsoport (Frauenshaft), a Német Népi Segélyezés (Deutsche Volkshilfe), a Gazdaszövetség (Landesbauerschaft), a Faj és Népességpolitikai Hivatal (Amt für Rassen und Bevölkerungspolitik), továbbá a Német Ifjúság (Deutsche Jugend).¹⁴

¹² Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), 1941-VII-5-254426.

¹³ TILKOVSKY Lóránt, 1978. 54.

¹⁴ MANHERCZ Károly, 1998. 35.

A hivatalok nagy része azonban nem folytatott semmilyen tevékenységet, Basch Ferenc szavaival élve: „...ezeknek a hivataloknak a fele tulajdonképpen a megindulási működéson kívül más munkát nem végzett, a gazdasági hivatalok is csak elméletben működtek, de a népi-németiség felé mezőgazdasági vagy egyéb téren felvilágosítással szolgáltak.”¹⁵

A Volksbund vezetése időközben elérte, hogy engedélyezzék a Deutscher Volksbote hetilapként való működését, illetve 1940. június 1-jével, engedélyezzék a Jungenkamerad nevű ifjúsági lap működését is.¹⁶ Ezen sajtóorgánumok révén lehetővé vált a Volksbund számára, hogy propagandáját kiterjeszthesse a kisebb falvakra is, eljuttatva oda a propagandaanyagokat.

Az egyesület megalakulása után, a politikai életben is részt kívánt venni, annak ellenére, hogy erre a tevékenységre az alapszabály nem adott lehetőséget. A politikai életben való részvételre az 1939. évi választások adtak alkalmat. A Volksbund és a kormánypárt, vagyis a Magyar Élet Pártja között választási megállapodás jött létre, melynek értelmében, a kormánypárt színeiben három volksbundista képviselőjelölt is indulhatott. Ennek a megállapodásnak az alapján, a bonyhádi választókerületben dr. Heinrich Mühl, a mohácsiban dr. Konrad Mischung, a Bács-Bodrog megyei listán pedig Jakob Brandt indulhatott a kormánypárt jelöltjeként. Közülük Mühl és Brandt jutott be végül a parlamentbe, s így a Volksbund parlamenti képviselőhez jutott.¹⁷ A háborús veszély erősödésével párhuzamosan az egyesület tevékenységét korlátozták, ebben változást csak a bécsi népcsoportegyezmény aláírása körüli viták hoztak.

A világháború kitörésekor felfüggesztették az egyesület működését, az csak 1940 júniusában – tíz hónap után – indult újra, s ekkortól újra engedélyezték helyi csoportok alakítását is, a kormány pedig tárgyalásokat kezdeményezett a Volksbund vezetőségével a fennálló problémák megoldására. Basch és az egyesület vezetése ekkor egy kívánságlistát terjesztett a kormány elé, mely az alábbi kéréseket tartalmazta: A német községek óvodáiban német legyen a foglalkoztatási nyelv. A népcsoport létesíthessen saját óvodákat, „A” típusú iskolákat (anyanyelvű oktatás, a magyar csak tantárgy), óvónőképzőt, tanítóképzőt, három polgári iskolát és egy gimnáziumot. Az 1924. évi II. tc. végrehajtását, mely előírja a köztisztviselők számára az anyanyelven történő érintkezést a kisebbségekkel. A német falvakban a leventeképzés nyelve német legyen, a vezényleti nyelv azonban maradhat magyar. A honvédségnél szüntessék meg a németekkel való rossz bánásmódot, ne erőltessék a névmagyarosítást. Szabad tevékenységet és egy napilap azonnali engedélyezését kérték. A gazdasági hátrányokat szüntessék meg, engedélyezzék egy gazdasági lap megjelenését, támogassák a német szövetkezetek szervezését. A vallási élet nyelve a német községekben német legyen.¹⁸ A magyar kormány a kéréseket nem hagyhatta figyelmen kívül, mivel a részleges revízió megvalósításához elengedhetetlen volt a Harmadik Birodalom támogatása. Ennek fejében, hajlandók voltak bizonyos engedményeket tenni. Engedélyezték egy volksbundista napilap megindulását (októberben, Deutsche Zeitung néven), illetve elkezdték felülvizsgálni a német iskolaügy kérdését.¹⁹

¹⁵ SEEWANN-SPANNENBERGER, 1999. 215.

¹⁶ TILKOVSKY Lóránt, 1978. 72.

¹⁷ TILKOVSKY Lóránt, 1978. 55.

¹⁸ TILKOVSKY Lóránt, 1978. 83–84.

¹⁹ TILKOVSKY Lóránt, 1978. 85.

A Német Birodalom azonban nem elégedett meg ezekkel a kis léptékű változásokkal, s igyekezett a német kisebbséget kivételezett helyzetbe hozni. Ennek a szándéknak volt eszköze az 1940. augusztus 30-án Bécsben aláírt népcsoportegyezmény.²⁰ A népcsoportegyezmény különleges jogokat biztosított a Volksbundnak, gyakorlatilag megvalósította, a fentebb ismertetett követeléseket, s a hazai német kisebbség ügyét nemzetközi szintre emelte. Szükséges azonban megjegyezni, hogy a magyar kormány mindent megtett a szervezés lassításáért, illetve igyekezett a népcsoportegyezményben biztosított előnyöket minél jobban szűkíteni.

Ennek ellenére a megegyezés után új lendületet kapott a Volksbund helyi csoportjainak szervezése, s az 1939-ben alakult 17 helyi szervezettel szemben 1940-ben 294 alakult. A helyi szervezetek alapítása a következő években is tovább folytatódott, így 1941-ben 81, 1942-ben 29, 1943-ban 4 újabb helyi szervezet alakult, s végül a helyi szervezetek száma 1944-ben elérte a 425-öt.²¹ A témánk szempontjából fontos területen, Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyében, 1944-ben 47 helyi szervezete volt a Volksbundnak. Ezek közül 1940-ben 27, 1941-ben 10, 1942-ben 7, 1943-ban pedig 3 helyi szervezet alakult.²²

A Volksbund helyi szervezeteinek megalakulása Császártöltés, Hajós és Nemesnádudvar községekben

A három település adottságai, lakosainak száma, életvitelük nagymértékben hasonló egymásra. Mindhárom településen a szőlőtermesztés a meghatározó gazdasági ág, s ebből kifolyólag a falvak lakosai is hasonló életmódot folytatnak. Ebben az időszakban is aktuálisnak érezhetjük Hölbling Miksa alábbi leírását: „A német nép életmódja majd kivétel nélkül a földművelés. A háztartásra szükséges ételmet, gabonát, burgonyát, mely főágát teszi a német tápláljának, kukoricát, babot, lencsét, bort stb. mindegyik maga termeszt.”²³ A főként a mezőgazdasághoz kötődő falusi életmód egyik következménye a települések lakosságának viszonylag alacsony iskolázottsága, melyet az 1941. évi népszámlálás adataiból állapíthatunk meg. Az adatokat megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy a lakosság túlnyomó többsége, mindhárom faluban 4-7 általános iskolai osztályt végzett, s középiskolai, illetve felsőfokú végzettséggel alig rendelkezik valaki (a három településen összesen 72 fő). Ezek alapján elfogadhatónak kell tartanunk Kozma Ferenc megállapítását, mely szerint: „A magyarországi német falvak lakossága túlnyomó többségben alacsony műveltségű volt, szigorú, konzervatív – katolikus nevelésben részesült, tehát voltaképpen idegen volt számukra a nemzetiszocializmus eszmevilága. Az a tény, hogy viszonylag mégis sokan léptek be közülük a Volksbund soraiába, részint alacsony műveltségükkel és a kellő felvilágosítás hiányával magyarázható...”²⁴ A Volksbundba történő belépés indokait keresve egyet kell értenünk Kozma Ferencel, amit a szóbeli adatközlők és a népbírói perek iratai is igazolnak. A belépés problematikájának részletes tárgyalására a későbbiekben, a helyi szervezetek működésének ismertetésekor fogunk sort keríteni.

²⁰ TILKOVSKY Lóránt, 1978. 93–94.

²¹ ZIELBAUER György, 1989. 16.

²² Uo.

²³ MANHERCZ Károly, 1998. 23.

²⁴ KOZMA Ferenc, 1991. 57.

Császártöltésen a Volksbund megalakulásának időpontját jelenleg teljes bizonyossággal nem állapíthatjuk meg. Paul Flach véleménye szerint a helyi szervezet 1940. december 22-én²⁵ alakult meg, ezzel azonban nem érthetünk egyet. A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárának iratai között nem maradt fenn az eredeti irat az egyesület alapításáról, továbbá a Magyar Országos Levéltár anyagában sem sikerült a nyomára bukkanni. Ennek hiányában csak hozzávetőleges időpontot állapíthatunk meg. Egy 1940. február 1-jén kelt jegyzői jelentésből megállapíthatjuk, hogy ezen időpont előtt biztosan nem működött Volksbund szervezet a településen. A korabeli jegyzőt idézve: „...*pángermán mozgalom községünkben nincs.*”²⁶ A Volksbund helyi szervezetének alapítására feltehetőleg már 1941-ben is történt kísérlet, az egyesület valószínűleg meg is alakult, hiszen egyes népbírósági perek irataiban megnevezik a helyi szervezet egyes tisztségviselőit 1941-ben,²⁷ azonban a hivatalos működésig és engedélyezésig nem jutott el.²⁸ Az biztosan állítható, hogy 1942. októberében már létezett a Volksbund helyi szervezete, mivel egy 1942. október 24-én kelt irat szerint már a helyi szervezet ügyében járnak el.²⁹ Az 1942 őszi való hivatalos alapítást támasztja alá azon irat is, mely 1942. december 31-én kelt, s amelyben a községi főjegyző értesíti a főszolgabíró, hogy felszólította az egyesület elnökét, nyújtsa be az egyesület névjegyzékét, mert e nélkül az alapszabályaik jóváhagyást nem nyernek.³⁰ Tehát ebben az időpontban még nem volt bejegyzett és engedélyezett alapszabálya a helyi egyesületnek. Feltételezhetjük, hogy abban az esetben, ha az egyesületet 1940-ben alapították volna, akkor 1942 decemberében már lett volna bejegyzett alapszabálya.

A továbbiakban a falu főjegyzője 1943. január 10-én értesíti a főszolgabíró, hogy a módosított névjegyzéket az említett napon betérjesztette.³¹ További levelezés után a végleges lista betérjesztésére 1943. március 6-án került sor.³² Az egyesület alapszabályának jóváhagyására csak ezek után kerülhetett sor, tehát az egyesület 1943. március 6. előtt hivatalosan nem működhetett. Azonban ezt az időpontot sem tekinthetjük a hivatalos engedélyezés időpontjának, mivel figyelembe kell vennünk a listák, valamint az alapszabály benyújtása és azok jóváhagyása között eltelt időt, bár feltételezhetjük, hogy a helyi szervezet kiépítése ekkor már megindult.

Végezetül tehát megállapíthatjuk, hogy a Volksbund császártöltési szervezete, valamikor 1940 után, de még 1942 tele előtt alakulhatott meg, működését hivatalosan pedig 1943 tavaszán kezdhetette meg.

Császártöltéshez hasonlóan, a hajósi Volksbund szervezet eredeti alapító okirata sem maradt fenn. Így a hajósi szervezet alapításának időpontját is másodlagos forrásokból állapíthatjuk meg. Flach véleménye szerint, a hajósi szervezet 1940. november 17-én³³ alakult meg. Az alapítás dátuma, a Deutscher Volksbote 1941/6. számában jelent meg. Az alapítás időpontjával kapcsolatban azonban meg kell jegyezni,

²⁵ FILACH, Paul 1971. 20.

²⁶ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) Császártöltés nagyközség iratai (a továbbiakban: V. 312).

²⁷ BKMÖL XXV. 17 A Kalocsai Népbíróság iratai (a továbbiakban: XXV. 17) NB 706/1946, 1041/1946.

²⁸ Uo. 1693/1946.

²⁹ BKMÖL V. 312 1814/1942.

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

³² Uo.

³³ FLACH, Paul, 1971. 20.

hogy a Flach által közölt időpont feltehetőleg a hivatalos engedélyezés időpontja lehet. Az egyesület ténylegesen valamikor 1940. nyár végén vagy szeptember elején alakulhatott meg.

Ezen feltételezést támasztja alá a Hajósi Gazdakör feloszlásáról készített jegyzőkönyv, mely 1940. szeptember 21-én keletkezett Hajóson. A jegyzőkönyv tanúsága szerint, a Gazdakör utolsó közgyűlésére az említett időpontban került sor a Volksbund hajósi helyiségében. Ennek alapján biztosan állíthatjuk, hogy ebben az időpontban a Volksbundnak már megalakult a helyi szervezete. Ezt támasztja alá, a Gazdakör tagjainak a feloszláskor hozott döntése, mellyel a Gazdakör vagyonát a Volksbund hajósi szervezetének adják át. A szavazás eredményéből véleményünk szerint megállapítható, hogy a Gazdakör tagjainak jelentős része már a Volksbund tagja lehetett, vagy legalábbis szimpatizált a szervezettel, mivel a vagyon átadásáról szóló határozatot a közgyűlés 32 igen és 2 nem szavazattal fogadta el.³⁴

Nemesnádudvar esetében, könnyebb helyzetben vagyunk az alapítás időpontjának megállapításakor, mivel az egyesület alapításakor készített jegyzőkönyv, a Magyar Országos Levéltárban fennmaradt. Ennek alapján biztosan állíthatjuk, hogy a Volksbund nemesnádudvari szervezete 1940. december 22-én alakult meg.³⁵

A helyi Volksbund szervezetek működésének megindulása, és tevékenységük

A Volksbund Nemesnádudvaron

Mint említettük, Nemesnádudvaron a Volksbund helyi szervezete, 1940. december 22-én alakult meg. Az alakuló közgyűlés elnöke, Brandt Jakab volt, a jegyzőkönyvet pedig Steiner István vezette, a jegyzőkönyvet Metzinger Menyhért és Richter Jalab hitelesítette. Az alakuló közgyűlésen megválasztották az egyesület vezetőségét. Elnöknek az alapításkor készült jegyzőkönyv szerint, Metzinger Menyhértet választották meg. Alelnök Richter Jakab, a jegyző pedig Klein Ferenc lett. Pénztárosnak Friedrich Jakabot, könyvtárosnak pedig Schauer Andrászt választották meg. Ugyanekkor megválasztották a nyolctagú választmányt is, melynek tagjai Schauer Mátyás, Hutfles Gábor, Raskopf Antal, Mender János, Baumgarten András, Metzinger Péter, Himpelmann József, Richter Mihály voltak, a választmány póttagjai Berger József, Femerer Ignác, Mandler József, Délity Ádám, Etschberger József, Melcher János, Halbländer József, Hen Antal. Az egyesület ellenőrei pedig Kovács Ferenc és Fang József voltak,³⁶ bár meg kell jegyeznünk, hogy az alapító jegyzőkönyvből utólag kihúzták Himpelmann József, Délity Ádám és Etschberger József nevét. A kérdés az ő esetükben az, hogy a nevek kihúzására közvetlenül az egyesület megalakulása után került sor, vagy pedig a neveket már az engedélyezés után, húzták ki a tisztségviselők közül.

³⁴ MOL K-150 1942-VII-5-197747.

³⁵ Uo. 1941-VII-5-254426.

³⁶ Uo.

A fent közölttől némileg eltérő összetételű vezetőségről számol be Heckenberger Péter, véleménye szerint a helyi Volksbund csoport elnöke Richter Jakab volt, az elnökség tagjai pedig Richter Mihály, Friedrich Jakab és Himpelmann József voltak.³⁷

Az alakuló gyűlés után a szervezet gyors fejlődésnek indult a településen, amit a taglétszám jelentős bővülése is megmutat. 1940-ben, az alapításkor a helyi szervezetnek 54 tagja³⁸ volt, 1944-re azonban ez a szám elérte a 280 családot.³⁹ A tényleges taglétszám megállapítására ma már nincs lehetőségünk, mivel az alapításkor készült taglistán kívül nem áll rendelkezésünkre más eredeti névjegyzék. Így a tényleges taglétszámot csak megbecsülni tudjuk, a korabeli szemtanúk elmondása alapján. K-né F. Rozália 1945-ben lezajlott perében az egyik tanú azt állítja, hogy a falu lakosságának a 75 százaléka a Volksbund tagja volt.⁴⁰ Hasonló arányt állapít meg Heckenberger is, kinek véleménye szerint a lakoságnak mintegy 80 százaléka volt tag. Abban az esetben, ha ezeket az adatokat a település teljes lakosságára vonatkoztatjuk, megállapíthatjuk, hogy gyakorlatilag a gyerekeket leszámítva a teljes lakosság tag volt.

Az adatokat azonban ennél sokkal óvatosabban kell kezelnünk, mivel tudomásunk van a településen jelentős számú magyar érzelmű lakosról is. Ez abban az esetben tükröződhet a fent említett arányokban, ha azokat csak a felnőtt lakosságra értjük. Ebben az esetben a településnek a 20-25% valóban nem volt a helyi Volksbund tagja. S. J. egykori szemtanú állítása szerint a Volksbund pénztári könyvében mintegy 1800 név szerepelt.⁴¹ Ha ezt az adatot százalékos arányként vizsgáljuk, akkor az előzőekhez hasonló, magas arányt kapunk. Nemesnádudvaron 1941-ben ugyanis 2238⁴² 15 évesnél idősebb lakos élt, s közülük mintegy 1800 szerepelt a pénztárkönyvben, ami a felnőtt lakosság 80,42%-a. A fentebb ismertetett adatok tükrében végezettel megállapíthatjuk, hogy a Volksbund nemesnádudvari szervezetének a település felnőtt lakosságának mintegy 75-80%-a lehetett tagja, ami körülbelül 1800 főt jelenthetett.

A Volksbund Hajóson

A Volksbund hajósi szervezetének vezetőségéről csak közvetett információkkal rendelkezünk, mivel az eredeti iratok nem maradtak fenn. Az egyesület alapításakor Bohner Andrászt választják meg elnöknek. A vezetőséghez tartozott továbbá még Szauter János, Beck Mihály és Beck Jakab. Beck Mihály feltehetőleg a propagandáért volt felelős. 1940–41 során a választmány tagja volt három-négy hónapig Reiter Sebő is, aki ekkor a gazdasági ügyek előadója volt.⁴³ Az egyesület vezetésében 1943-ban változás történt, ugyanis az irányítást Knehr Raymund vette át, aki az elnöki tisztséget a szervezet felbomlásáig viselte. Irányítása alatt az egyesület vezetőségének az összetétele az alábbiak szerint változott meg: Schön Lajos lett a „vezér”, Czick Ignác lett a szervezésért felelős vezetőségi tag, Czick Pál lett a kultúrvezető.

³⁷ HECKENBERGER Péter, 1991. 78–79.

³⁸ MOL K-150 1941-VII-5-254426.

³⁹ BKMÖL V. 312 2463/1946.

⁴⁰ BKMÖL XXV. 17 NB 722/1945.

⁴¹ Uo. NB 1165/1945.

⁴² 1941-es népszámlálás

⁴³ BKMÖL XXV. 17 NB 246/1945.

A vezetőségnek rajtuk kívül még az alábbi hét személy volt tagja: Ruff János, Beck Jakab, ifj. Szauder Mátyás, Geiger Júlia, Locher János, Szeitz János és Szauder János.⁴⁴ Az általuk betöltött tisztségekről sajnos nem rendelkezünk információkkal, illetve feltételezhetjük, hogy Geiger Júlia a nőszervezet vezetője lehetett.

K. I. hajósi lakos emlékezete szerint a helyi Volksbund vezetője Szauder János volt. Saját szavaival élve: „*hogy ki volt annak az okoskodója, már nem lehet tudni. Tulajdonképpen Dél-Bácskában voltak ezeknek a fő vezérei, akik hozták az utasításokat, ott erős szervezet volt. Volt itt egy paraszt bácsi, úgy hívták, hogy Szauder János. Ő volt itt a volksbund vezetője. Nohát ez a János bácsi azzal dicsekedett, hogy volt Zomborban. S nyilván ott kaphatta az információkat, utasításokat, hogy hogyan kell egy ilyen bundot vezetni...*”⁴⁵ T. Molnár Gizella a fentebb közölt interjúrészletre hivatkozva állította, hogy a hajósi Volksbund vezetője Szauder János volt.⁴⁶ Ezen véleményét szükségesnek tartjuk annyiban kiegészíteni, hogy a levéltári források alapján Szauder János nem a helyi szervezet vezetője, hanem csak a vezetőség egy tagja volt.

Az egyesület vezetőségéről kaphatunk közvetett információkat a háború után a földbirtokrendező tanács használatára összeállított, 1945. november 14-én készült névjegyzékből is, melyet a Volksbund volt tagjairól készítettek. E jegyzékben szerepelnek az alábbi vezetők: Knehr István, Bohner András, özv. Stork Andrásné, Schön Lajos, Bohner Mátyás, Czick Pál, Reiter Sebő, Szauder János, Geiger Julianna, Knehr Raymund, Stoffer Antal, Beck Mihály valamint ifj. Locher János.⁴⁷ Az ezen a listán szereplő vezetők négy kivételével megtalálhatók a korábban ismertetett vezetőségben is. Új személyként csak Knehr István, özv. Stork Andrásné, Bohner Mátyás és Stoffer Antal jelenik meg. Megállapíthatjuk még továbbá a lista alapján, hogy ifj. Locher János a Deutsche Jugendnek volt a vezetője.

Az egyesület taglétszámáról sem rendelkezünk pontos információkkal, csak annyit lehet megállapítani, hogy az egyesületnek a megalakulás után körülbelül 800 tagja lehetett. Mikor 1943-ban Knehr Raymund átvette az egyesület vezetését, már csak 460 tagról számolt be.⁴⁸ A taglétszámról ad további tájékoztatást a korábban már említett, háború után készült névsor, melyen 378 volt egyesületi tag neve szerepel. A listák azonban véleményünk szerint nem lehetnek teljeseek, mivel Zorn Antal több alkalommal is megemlíti, hogy Hajóson erős szervezete alakult a Volksbundnak⁴⁹, s ez az erős szervezet véleményünk szerint nem állhatott egy 5311 fős településen 366-800 tagból, mivel a 800 fő is csak a lakosság 15%-át teszi ki. Erős szervezetről meglátásunk szerint azon települések esetében beszélhetünk, ahol – mint Nemesnádudvar esetében is – a tagok aránya eléri a 75-80%-ot. Tehát abban az esetben, ha elfogadjuk a fentebb leírtakat és feltételezzük, hogy Zorn Antal nem téved, akkor el kell fogadnunk azt a tényt is, hogy az általunk ismert névsorok nem lehetnek teljeseek.

⁴⁴ Uo. NB 325/1945.

⁴⁵ T. MOLNÁR Gizella, 1997. 234. alapján

⁴⁶ T. MOLNÁR Gizella, 1997. 27.

⁴⁷ BKMÖL XVII. 501 A Pest–Pilis–Solt–Kiskun Vármegye Földbirtokrendező Tanács Kecskeméi Tárgyaló Tanácsának iratai 5421/1945. (17. tétel).

⁴⁸ BKMÖL XXV. 17 NB 325/1945.

⁴⁹ ZORN Antal, 1992. 27., 1994. 105.

A Volksbund Császártöltésén

A fentiekben megállapítottuk, hogy a Volksbund császártöltési szervezete valamikor 1940 és 1942 ősze között alakulhatott meg. Ezek után kezdődött meg a szervezet tagjainak toborzása, s az egyesület működésének megindulása. Az egyesület vezetője Heibl István⁵⁰ és Manhalter Antal⁵¹ lett. Manhalter Antal az elnöki tisztséget töltötte be, egészen 1944. szeptemberi bevonulásáig. A Volksbund közvetlen vezetőségéhez tartozott Brezovszki Antal, aki a helyi szervezet pénztárnoka volt,⁵² továbbá Klein József mint pénztári ellenőr.⁵³

Megalakult a Volksbund helyi nőszervezete is, első vezetői Marin Józsefné, és Fischer Mátyásné⁵⁴ voltak, majd lemondásuk után Eccker Józsefné lett a nőszervezet irányítója.⁵⁵ 1943 telén újabb változás következett be az irányításban, ugyanis Eccker Józsefné távozása után Feirer Istvánné Luszl Juliannát választották meg a nőszervezet vezetőjének. 1944 tavaszán azonban súlyosan megbetegedett, így a továbbiakban nem tudta betölteni a tisztséget, új vezetőt azonban nem választottak.⁵⁶ A nőszervezet tagjaitól Brezovszki Verona szedte a tagdíjat.⁵⁷

Az egyesületnek volt ifjúsági tagozata is, melynek vezetője Ámann József volt. A Deutsche Jugend megalakulására 1942-ben kerülhetett sor, egy ifjúsági gyűlés után, melyen dr. Flach bajai körzetvezető is részt vett. A gyűlés után behívták Áman Józsefet Bajára, és dr. Flach megbízta a császártöltési Deutsche Jugend vezetésével. Ekkor egy öltözet ruhát és 95 pengőt kapott. A ruha a Deutsche Jugend egyenruhája volt. Az egykori szemtanú szavaival élve: „...kapott olyan ruhát, és akkor nagyra volt. Német ruhát. Katona ruhát.”⁵⁸

Ámann József hazatérve megbízta Feirer Jánost a szervezéssel. Ekkor körülbelül 7-8 fiatalt sikerült beléptetni a szervezetbe, de feltehetőleg később sem emelkedett a számuk jelentősen, mivel az ifjúsági szervezet 1943-ban Ámann József megházasodása és egy lopási ügy után felbomlott.⁵⁹

A nemesnádudvari és hajósi egyesületek taglétszámának tükrében érdemes megvizsgálunk a császártöltési egyesület taglétszámát is. A szóbeli adatközlők véleménye szerint Császártöltésén az egyesület csak kevés taggal rendelkezett. A. M. szavait idézve: „A Volksbund akkor lett, mikor bejöttek a németek, már előtte is kezdték egy kicsit, de a faluban nem voltak sokan, kevés Volksbund tag volt, haragudtak a Volksbundra a faluban... Nem volt ott 200 embernél több, nem hiszem, nem voltak sokan, csak egy pár ilyen hangadó volt.”⁶⁰ Adatközlőnk véleménye szinte teljesen egyezik az általunk elképzelhetőnek tartott maximális létszámmal, amit két eredeti névjegyzék is alátámaszt. A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárának iratai között fennmaradt egy névjegyzék, mely feltehetőleg az alapító tagok ne-

⁵⁰ BKMÖL XXV. 17 NB 1041/1946.

⁵¹ BKMÖL V. 312. 1814/1942.

⁵² BKMÖL XXV. 17 NB 970/1945.

⁵³ Uo. NB 706/1946.

⁵⁴ BKMÖL XXV. 17 NB 1156/1946, 2162/1946.

⁵⁵ Uo. NB 1156/1946.

⁵⁶ Uo. NB 2162/1946.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ M. J. (Az adatközlők többségének kérésére, nevüket nem áll módunkban közölni, így az interjúrészletek közlésénél csak nevük kezdetűivel jelezzük a szöveg eredetét.)

⁵⁹ BKMÖL XXV. 17 NB 1041/1946.

⁶⁰ A. M.

veit tartalmazza. A listán 47 név szerepel⁶¹, a tag vallását és szüleinek nevét is feltüntetve. Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy az egyesület megalakulásakor feltehetőleg a fentebb közölt taglétszámmal rendelkezett. Az egyesület későbbi létszámára egy 1944-ben keletkezett lista alapján következtethetünk, melyen 204 név szerepel.⁶² Véleményünk szerint ez a létszám közelíthet a maximális számhoz, mivel feltételezhetjük, hogy a lista felvétele után az 1944–45-ös évben, a háborús helyzet súlyosbodása következtében, már nem csatlakoztak az egyesülethez a falu lakosai.

Eltérések a helyi szervezetek között

Az egyesületek feltételezhető, és tényleges taglétszámának megállapítása után érdemes megvizsgálni az eltéréseket a települések között. Nemesnádudvar esetében megállapítottuk, hogy a taglétszám 1800 fő lehetett, Hajóson feltételeztük, hogy az ismert 800 főnél lényegesen többen lehettek a Volksbund tagjai. Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy Nemesnádudvaron és Hajóson valóban erős helyi szervezete alakult a Volksbundnak. Ezzel szemben Császártöltésen 1944-ben csak 204 tagot számlált az egyesület. Százalékban kifejezve, míg Nemesnádudvaron a lakosság 75–80%-a Hajóson pedig minimum a lakosság 15%-a (de feltételezhetően ennek többszöröse) volt az egyesület tagja, addig Császártöltésen a tagok csak a falu lakosságának 5,5%-át tették ki. Tehát az erős nemesnádudvari és hajósi szervezet mellett Császártöltésen szinte jelentéktelen helyi szervezet működött. Ezek alapján joggal tehetjük fel a kérdést: a három szomszédos sváb falu közül miért éppen Császártöltésen volt a leggyengébb a Volksbund, és hogy lehetnek ekkora különbségek a települések között? A kérdésekre a választ jelenleg szinte lehetetlen megadni, ezért el kell fogadnunk egy adatközlőnk véleményét, kinek véleménye szerint: *„Itt magyaroknak voltak nevelve az emberek. Mi annyira magyarnak voltunk nevelve annak idején, szóval ez volt az a bizonyos magyarosítás. A levették mikor voltak, azokat is nagyon magyarnak nevelték.”*⁶³ A magyarosítás mellett azonban joggal feltételezhetünk mentalitásbeli és gondolkodásmódbeli különbségeket is a települések lakosai között, mely különbségek mind a mai napig megtalálhatók.

A Volksbund tagjai lettek, mert...

Az adatok ismeretében szükségesnek tartjuk megvizsgálni, vajon miért lettek az emberek a helyi Volksbund szervezet tagjai? Vajon a Volksbund által hirdetett elvek arattak körükben ekkora sikert, vagy a belépésnek más fontos okai is voltak? A választ keresve megállapíthatjuk a fennmaradt beszámolók és visszaemlékezések alapján, hogy a falvak lakosságának jelentős része nem volt a Volksbund által képviselt eszmék feltétlen híve, hanem az egyszerű tagok esetében főként más indokok vezettek a belépéshez.

⁶¹ BKMÖL V. 312 1814/1942.

⁶² Uo. szám nélkül, 1944.

⁶³ A. M.

Az egyik legfőbb ok, a Volksbund vezetői által beígért gazdasági előnyök voltak. Ilyen fontos gazdasági előny, illetve segítség volt a szőlőtermesztéshez nélkülözhetetlen rézgálic gazdákhoz juttatása a Volksbundon keresztül. Ehhez a segítséghez azonban csak a tagok juthattak hozzá, így a rászoruló gazdák kénytelenek voltak belépni. Ezt több szemtanú és érintett személy háború után felvett vallomásai is megerősítik.

M. G. nemesnádudvari lakos 1946-ban elhangzott vallomása szerint azért lépett be, mert szüksége volt a rézgálicra. Erre akkor került sor, mikor Richter Jakab 1942-ben felkereste a lakásán és rézgálicot ajánlott neki akkor, ha belép. M. G. ekkor feleségével együtt a Volksbund tagja lett. A belépés után 8 kg rézgálicot kapott.⁶⁴ Hasonló okok miatt lett a Volksbund tagja, a szintén nemesnádudvari M. A. is, aki 50 kg rézgálicot kapott. Állítása szerint nem tudta, hogy ezért be kell lépnie, s nem is írt alá belépési nyilatkozatot. Véleménye szerint a rézgálic íratásánál készült lista alapján írták be a Volksbund tagjai közé, illetve úgy emlékezett, hogy a rézgálic megrendelésekor aláírtak vele és feleségével egy tiszta papírlapot, melyre később írhatták rá a belépési nyilatkozat szövegét.⁶⁵ Hasonló módon emlékezett vissza az eseményre K. M. is. Vallomása szerint nem írt alá belépési nyilatkozatot, csak egy listát, ami a rézgálic megrendeléséhez kellett.⁶⁶ K. A. császártöltési lakos emlékezete szerint az emberek azért léptek be, mert „szegény volt a falu és ki volt zsákmányolva a falu, jobbat vártak a népek, ugye. Sajnos, így van, az ember vár valamit és sokszor befარag. Az emberek nem azért mentek oda, hogy jókedvük, hanem hát nagy volt a szegénység.”

A mezőgazdasági előnyök mellett jelentős szerepe volt a belépésnél a helybeli Volksbund tagok, illetve a más helyről érkezett agitátorok által kifejtett propagandának is. A helyi egyesületek működésének megindulásakor, s a későbbiekben – a már jelentős Volksbund szervezettel rendelkező Bácskából – érkeztek agitátorok a településekre. Nemesnádudvaron 1940 tavaszán⁶⁷ jártak, Császártöltésen pedig 1941-ben⁶⁸. Hajós esetében nem maradtak fenn adatok idegen agitátorok tevékenységéről, de feltételezhetjük, hogy Hajóson is megfordultak. Az agitátorok nem fukarkodtak az ígéretekben, így például Császártöltésen Brandt Jakab kijelentette, hogy ha erős lesz a helyi Volksbund, akkor Császártöltésen létrehoznak egy német iskolát.⁶⁹ Az agitátorok látogatásai a helyi csoportok megalakulása után rendszeresek voltak, s jelentős szerepük volt az SS toborzások alkalmával.

A Bácskából érkezett agitátorokon kívül jelentős szerepet játszottak a települések életében a Volksbund helyi szószólói is, akik ígéretekkel és sok esetben fenyegetéssel próbálták meg rávenni az embereket a belépésre. Nemesnádudvaron R. T. azzal fenyegette a belépni nem szándékozó lakosokat, hogy ha Hitler győz, akkor eljön értük a „fekete” (Gestapo) autó, és kitelepítik őket.⁷⁰ R. J. azzal fenyegette munkaadóját, hogy ha nem lép be a Volksbundba, akkor, ha hazajön a katonaságtól, elveszi a vagyonát.⁷¹ Hasonló fenyegetések hangzottak el Császártöltésen is, K. J.

⁶⁴ BKMÖL XXV. 17. NB 239/1946.

⁶⁵ BKMÖL XXV. 17 NB 236/1946.

⁶⁶ Uo. NB 399/1946.

⁶⁷ Uo. NB 829/1945, 303/1945.

⁶⁸ Uo. NB 706/1946.

⁶⁹ Uo. NB 2287/1946.

⁷⁰ Uo. NB 250/1945.

⁷¹ Uo. NB 476/1945.

szerint a „fekete” (magyar érzelmű) svábok benne vannak a fekete könyvben, s azokat majd elviszik Abesszíniába, továbbá, ha Hitler győz, a magyar érzésű sváboknak rossz dolguk lesz, a zsidók egy csillagot hordanak, ők kettőt fognak.⁷²

A fiatalok körében jelentős szerepe volt a belépésnél a Volksbund által kínált szórakozási lehetőségeknek is. K. I. hajósi lakos így emlékezik a belépés okaira:

„Megmondom őszintén, én akkor voltam 15-16 éves, én is szerettem volna valahova elmenni szórakozni, és akkor volt ez a Volksbund. Ez nem úgy volt itt értékelve, hogy ez egy politikai szerv. A németajkúságnak lett egy ilyen helye, ahova elmehettek. Én nem jártam oda, nem engedték. De akkor úgy dolgoztak az urak: ha te belépsz, akkor kapsz gállicot, hogy tudjad a szöleidet mivel permetezni. Nem volt itt olyan politikai tájékozottság, sokan ezért léptek be. A fiataloknak volt az a lehetőség, hogy oda lehetett menni táncolni. De akkor fizetni kellett 7 pengőt. Ide szeretttünk volna mi is menni, de nem volt erre pénz. Volt más is, ami ott a bundban érdekelte az embereket. Például akkor Hajóson még nemigen volt rádió. Ott a bundban volt rádió is, én még azt is tudom, hogy egy ilyen sublótos szekrényen állt. Én is egyszer bementem és akkor láttam. Aki nem volt bundista, az nem lehetett ott, úgyhogy hamar elküldtek engem is. Akkor láttam ezt a rádiót, azt biztosan Németországból kapták, még egy kis horogkereszt is volt rajta.”⁷³ Tehát, a Volksbund biztosított a tagok számára egy helyet, ahol összejöhettek, találkozhattak. A visszaemlékezések és tanúvallomások alapján ez a hely a Volksbund székháza volt, ahol az emberek találkozhattak vasárnaponként, s a rádióhallgatás mellett szórakozhattak is. Így gazdasági beszélgetéseket folytathattak, kuglizhattak, kártyázhattak s néha táncolhattak.⁷⁴

A korábban ismertetett indokokon kívül igen sok sajátos, személyes történettel is megismerkedhetünk a levéltári iratokat átvizsgálva. Nemesnádudvaron F. S. és N. F. – saját bevallása szerint – például azért lépett a Volksbund tagjai közé, mert félt, hogy mint olyan ember, aki napszámosként keresi a kenyerét, nem fog munkát kapni azoktól a gazdáktól, akik már a Volksbund tagjai, s így elveszítheti megélhetését.⁷⁵ Hasonló félelemmel indokolta a belépést a népbírói tárgyalás alkalmával P. J. is, ugyanis férjével a helyi csoport megalakulásának idejében vásároltak hitelre egy motoros morzsológépet, amit nem tudtak volna kifizetni, ha a Volksbund tag gazdák nem velük morzsoltatnak.⁷⁶ M. K-né mivel férje folyamatosan katona volt, földjeik megműveléséhez remélt segítséget a Volksbund tagságtól, s ezért maga is belépett.⁷⁷ M. I. is a családját fenyegető veszély elhárítását várta a Volksbund tagságtól. A házat ugyanis, amiben családjával együtt lakott, egy másik gazdától bérelte, s az ezt a házat időközben eladta a helyi Volksbund egyesületnek, ahol az német iskolát szeretett volna kialakítani. M. I. ebben a helyzetben csak egyféleképpen menekülhetett meg a kilakoltatástól, s ez a menekülés a Volksbund tagjai közé vezetett.⁷⁸

Hajóson szintén a megélhetését féltette a zenész M. A., mikor a Volksbund tagjai közé lépett. A belépésre 1941-ben került sor, miután zenésztársai megfenyegették, ha nem lép be és nem játszik a Volksbund székházában, akkor máshol sem kell játszania, s nem mehet velük többet zenélni. Miután megélhetésének jelentős ré-

⁷² Uo. NB 706/1946.

⁷³ T. MOLNÁR Gizella, 1997. 234.

⁷⁴ BKMÖL XXV. 17 NB 248/1945, 258/1945, 259/1945, 287/1945.

⁷⁵ Uo. NB 452/1945.

⁷⁶ Uo. NB 396/1946.

⁷⁷ Uo. NB 401/1946.

⁷⁸ Uo. NB 864/1945.

szét a zenélés biztosította, nem maradt más választása, be kellett lépnie.⁷⁹ Hasonlóan kényszerhelyzetben volt T. I. is, aki ebben az időben csatornaőr volt a Dunavölgyi Leccsapoló Társulat alkalmazásában. Feladata a csatornák felügyelete és karbantartása volt. Ehhez a munkához a napszámosokat a falu szegényei közül toborozta. Kényszerhelyzetbe akkor került, mikor a szabad munkaerőt jelentő falubeli szegény lakosok jelentős része a Volksbund tagja lett. Ekkor a Volksbund székházába járt munkásokat toborozni, de a Volksbund vezetői megfenyegették, ha nem lép be, abban az esetben nem mehet többet a székházba toborozni. Nem tudván mitévő legyen, érdeklődött feletteseinél, akiktől azt a választ kapta, hogy ha a munkák elvégzése azon múlik, hogy tagja-e a Volksbundnak, akkor lépjen be, de tisztséget nem vállalhat. Így T. I. is a Volksbund tagja lett.⁸⁰ F. F. is sanyarú helyzetén kívánt javítani, mikor az egyesület tagjai közé lépett. A helyi vezetők ugyanis azt ígérték neki, hogy állandóan beteg és nyomorék gyerekeit a Volksbund ingyen meggyógyíttatja.⁸¹

A belépés említett okain kívül meg kell említeni a taggá válásnak még egy lehetséges módját, mely gyakran az érintett tudta nélkül, vagy akarata ellenére történt meg. Ilyen mód lehetett a már említett rezgálic megrendelések aláírása, illetve mikor valaki az ismerősét, vagy családtagját íratta be az egyesület tagjai közé. Az utóbbi módon került emlékezetbe szerint a Volksbund tagjai közé K. L. nemesnádudvari lakos, akit német származású felesége írathatott be az egyesületbe.⁸² Hasonló módon lett tag E. J. is, akit unokaöccse (Richter Jakab) írt be a tagok közé.⁸³ Itt érdemes megjegyeznünk, hogy egyes esetekben a belépési nyilatkozatokat feltehetőleg hamisították. Ezen véleményünket támasztja alá a császártöltési B. J. és neje B. É. esete, akiknek belépési nyilatkozatáról a későbbi bírósági tárgyalás alkalmával bebizonyosodott, hogy hamisítvány. Az ő esetükben a belépési nyilatkozaton több személy írása is megtalálható, s az aláírások sem tőlük származnak.⁸⁴

Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy a Volksbundba történő belépésnek igen változatos okai lehettek, a politikai meggyőződéstől a gazdasági rászorultságon át, a személyes érdekekig. Mindenesetre az esetek jelentős részében a sorsuk jobbra fordulását várták az emberek a Volksbundtól, melynek céljaival gyakran nem is voltak és nem is lehettek tisztában. Azonban azt is meg kell állapítanunk, hogy a belépési tagok könnyen a kis számú hangadó befolyása alá kerülhettek, s így nem határolódhattak el a politikától abban az esetben sem, ha nem értettek egyet az egyesület politikai céljaival, mivel ebben az esetben elvesztették volna a Volksbund által biztosított kedvezményeket.

Élet az egyesületekben

A településeken az egyesület tagjai a tagdíjfizetés mellett (ennek összege eltérő volt, pár fillértől a 2-3 pengőig terjedt)⁸⁵ külsőségekben is igyekeztek megmutatni az egyesülethez tartozásukat. Így a házak falára gyakran egy nagyméretű, koszorúba

⁷⁹ Uo. NB 310/1945.

⁸⁰ Uo. NB 708/1946.

⁸¹ Uo. NB 1638/1946.

⁸² Uo. NB 237/1946.

⁸³ Uo. NB 476/1945.

⁸⁴ Uo. NB 30/1948.

⁸⁵ Uo. NB 434/1945., 258/1945., 268/1945.

foglalt V betűt festettek a győzelem és a Volksbund jeleként. „...aki a Volksbund tagja volt azok külsőben is megmutatták, hogy ők a Volksbund tagjai, mert a házaik falára V betűt festettek. Koszorúval ellátva, középen „Der deutsche Sieg” (Német győzelem) felírás volt... Sablonnal festették fel... 40-50 cm nagy volt”⁸⁶ Ilyen jelképek voltak Nemesnádudvaron szinte minden Volksbund tag háza falán, illetve sok esetben a hajósi házakon is. Császártöltésen a szemtanúk véleménye szerint ezt a jelzést nem használták, helyette sok esetben az ajtók fölé, illetve a bejáráshoz, jól látható helyre elhelyeztek egy cédulát az alábbi felirattal: „Trits du hier als Deutscher sein, soll der Gruß Heil Hitler sein! (Ha németként lépsz ebbe a házba, akkor legyen a köszönésed Heil Hitler!)”⁸⁷

Az egyesületi élet központja mindhárom településen az egyesület székháza volt. Itt folytak a már említett gazdasági beszélgetések, itt kugliztak és kártyáztak a tagok, s a politikai hangvételű gyűlésekre is itt került sor. A székház lehetett egy udvarral rendelkező különálló épület, de lehetett egy egyszerű szoba is, melyet valahol béreltek.

Nemesnádudvaron a Volksbund székháza a korábbi faluszövetség székházában lett kialakítva, K. S-t idézve: „A Volksbund székház egy nagy gazdaház volt, egy idősebb nénié lehetett, valamelyik Volksbund vezető rokona lehetett...”⁸⁸

Császártöltésen a Volksbundnak nem volt különálló székháza, hanem csak egy szobát béreltek a Bajai utcában. M. J. emlékezete szerint „...a Bajai utcán volt...egy rendes házban jöttek össze...valakinek a háza volt, úgy bérelték, egy szoba, és ottan beszélgettek, hogy az anyanyelvüket ne feledjék el... néha rádiót hallgattak.”⁸⁹ „Főnt a Bajai utcán volt a központjuk, középen, a túldalalon...”⁹⁰

Hajós esetében sajnálatos módon nem sikerült meghatározni a székház helyét, csak annyit állapíthatunk meg, hogy a miniszteri tiltás ellenére, a székházba átvitték a korábbi gazdakör felszereléseit és bútorait.⁹¹

A közösségi élet hivatalosan tehát ezekben a székházakban, helyiségekben folyt, azonban ezek mellett jelentős szerepük volt a településeken található kocsmáknak is, mivel ezek voltak a gyakori propagandának és politikai vitáknak a helyszínei. Gyakran az egyesületi gyűléseket is ezekben a kocsmákban tartották, Nemesnádudvar esetében pedig külön Volksbund kocsmáról van tudomásunk, melybe a magyar érzelmű sváboknak belépni sem volt szabad. „...külön volt a Voksbund tagoknak kocsmájuk és külön volt a magyar érzelműeknek... A tulaj szintén a Volksbundban volt – Melcher József – övé volt a kocsmá...”⁹² Császártöltésen a Volksbund gyűlésire a Walter József-féle kocsmában került sor. Itt hangzottak el Brandt Jakab és Daniel Grill beszédei, ez volt a bérelt szoba mellett az egyesület életének fő helyszíne.

Az egyesületi székházak udvara gyakran táncos mulatságok helyszíne volt, ahol a tagság szórakoztatására zenekar húzta a talpalávalót. Mindhárom településen tartottak volksbundista bálakat, az egyik ilyen alkalomra egy hajósi szemtanú az alábbi módon emlékezik: „Nahát, mikor én oda bementem, meg akartam nézni, és akkor

⁸⁶ K. S.

⁸⁷ K. A.

⁸⁸ K. S.

⁸⁹ M. J.

⁹⁰ A. M.

⁹¹ BKMÖL XXV. 17 NB 1043/1946.

⁹² K. S.

mindjárt megszólítottak, hogy te nem vagy bundista, úgyhogy neked nincs itt a helyed. Ha váltasz igazolványt – azt hiszem valami 3 pengő 50 volt – akkor itt maradhatsz. Nahát akkor én szépen kijöttem, és a kapun néztem csak, mert ott volt ám dínomdánom. Kinn az udvarban, ott volt a zenekar és volt tánc, s akik nem voltak bundisták, azok nem mentek be, hanem kintről, a műútról néztünk. Mert volt azért ott barát, aki hívta az embert, gyertek be. Hó, nekem nem szabad bemenni... Nahát, szóval szépen táncoltak ott, de azután lett is annak a táncnak szomorú sorsa a háború után.”⁹³

Ellentétek a Volksbund tagsága és a magyar érzelmű lakosok között

A fentebbi beszámolóból is kitűnik, hogy a Volksbund kiélezte a falu lakosai közötti viszonyokat, barátokat szakított el egymástól, szomszédokat haragított egymásra, azaz feszültséget keltett az addig békés életet élő település lakosai között. Hasonló véleményt fogalmaz meg dr. Pataky Tibor államtitkár is, mikor azt állítja, hogy a Volksbund áldatlan állapotokat teremtett a sváb községekben, családot családdal, apát fiával állította szembe.⁹⁴ A feszültségek, ellentétek legenyhébb formája volt az említett bálakról a nem Volksbund tagok kitiltása. Az ellentétek idővel ennél sokkal súlyosabb formát öltöttek, s akár a tettelegesség is elfajulhattak.

Nemesnádudvaron „...rettentő sok összetűzés volt a fiatalok között, nem csak veszekedések, verekedések, bicskázások... össze volt firkálva több magyar érzelműnek a háza. Rá volt festve, hogy Churchill, meg ilyen, hogy „Á” magyar. Mert ugye az „Á” a németben auch (is), tehát ezek is magyarok.”⁹⁵ Egy, a kalocsai érsekségnek készült jelentés megemlíti, hogy a helyi Volksbund tagjai nem hajlandók békeségben élni, folyamatosan kitalálnak valami ürügyet azért, hogy fenntarthassák a feszültséget a településen. A jelentés írója szerint a lakosok azon részét, akik nem voltak tagjai a Volksbundnak, folyamatosan zaklatták, valóságos terror alatt tartották.⁹⁶ Láthatjuk, hogy igen súlyos ellentétek feszültek a település lakosai között, amit főként az erőszakos volksbundista propagandának tulajdoníthatunk. Azonban ez a propaganda a magyar érzelmű lakosság körében egyre nagyobb elutasításra talált, s megerősítette őket magyarságtudatukban. A magyarsághoz való kötődésüket igyekeztek minden látható módon a település többi lakosának a tudomására hozni. „Nemzeti ünnepeken lehetőleg a magyar érzelműek, szinte mindenkinek volt piros-fehér-zöld zászlója, a tetőn kitették... még az istállóba is piros-fehér-zöld csíkokat festettek.”⁹⁷

Az ellentétek Hajóson is kiéleződtek, s itt is tettelegességig fajultak a dolgok, egy esetben például egy idős embert vertek meg a Volksbund tagjai. „Itt a kollégiumnál, ahol a gyerekkoromban volt, ott jöttek a Hitlerjugend hajósi szervezetével... Ott jöttek az új művelődési ház felől, akkor fúvószenekar is volt és minden. Elvitték ezt a szegényt

⁹³ T. MOLNÁR Gizella, 234.

⁹⁴ SEEWANN-SPANNENBERGER, 1999. 347.

⁹⁵ K. S.

⁹⁶ HECKENBERGER Péter, 1991. 79.

⁹⁷ K. S.

bácsit, és úgy megverték, s azt mondták neki: magyar kenyeret eszik és nem tud magyarul. Nagyon megverték pedig 70 fölött volt már. De ő csak sírt, annyira, de annyira sírt az az öreg ember.”⁹⁸

Császártöltésen a szemtanúk beszámolóí alapján feltételezhetjük, hogy nem történtek nagyobb összetűzések a Volksbund tagjai és a község lakossága között. Az ellentétek itt is megvoltak, mivel a „Volksbundot nem szerették, és akkor nem is volt itt, mondom nem volt Volksbund, nem is foglalkoztak velük, nagyon még a kitelepítésnél se, mert általában vagyontalanok voltak, akik abban voltak.”⁹⁹ Az összetűzések feltehetőleg megmaradtak a szóbeli csatározás, gúnyolódás határain belül. „Ők mondták, hogy cigány, de mi rá se hederítettünk. Apám ilyen gúnyos ember volt, és mindig mondta: »Volksbund Puaba Deutschland zu« (Volksbund gyerekek vissza Németországba!).”¹⁰⁰

A jelentős számú magyar érzelmű sváb jelenléte ellenére nem szerveződtek meg a településeken a Hűségmozgalom helyi csoportjai, (nálunk ugyan nem alakult ki a Hűségmozgalom, de szimpatizáns tagja volt rengeteg)¹⁰¹ melyek szervezett kereteket adhattak volna az ellenállásnak. A településeken és főként Nemesnádudvaron ennek ellenére volt érezhető hatása a Hűségmozgalomnak, mivel a mozgalom megindulásának hírére, a településen 1942-ben többen is ki akartak lépni az egyesületből, s ezt a helyi vezetőség csak fenyegetésekkel tudta megakadályozni.¹⁰² Tömeges kilépésekre majd csak a második és harmadik SS toborzás alkalmával került sor, s ekkor a települések lakosai között meglevő ellentétek is még súlyosabbakká váltak, illetve ezek az ellentétek elérték a Volksbundot is, s belülről kezdték el bomlasztani.

Toborzások a Waffen SS részére Császártöltés, Hajós és Nemesnádudvar községekben

Az első toborzóakció

A helyi egyesületek legfontosabb feladatává a németiség életének megszervezése mellett, a háború előrehaladtával, a német hadsereg és azon belül is a Waffen SS emberutánpótlásának a megszervezése vált.

A német hadsereg és azon belül a Waffen SS súlyos háborús veszteségei szükségessé tették a német vezetés számára, hogy az utánpótlásba minél nagyobb tömegeket vonjanak be. Jelentős utánpótlásbázist és tartalékot jelentettek a Harmadik Birodalom számára a birodalmon kívül élő német csoportok. Ezek emberanyagának igénybevételéhez azonban államközi egyezményekre volt szükség. A magyar kormánnyal 1942. január 6–9. között folytatott tárgyalásokat Ribbentrop, a megegyezés aláírására 1942. február 12-én került sor. Az egyezményben a magyar kormány hozzájárul, hogy magyar állampolgárokat toborozzanak a Waffen SS számára. A toborzást a 18-30 év közötti férfilakosságra terjesztették ki, a sajtó és a nyilvánosság kizárásával. A toborzóakció megszervezését a Volksbund végezte. A toborzott katonák nem szolgálhattak Magyarországon, a hozzátartozók segélyezése és a toborzás

⁹⁸ T. MOLNÁR Gizella

⁹⁹ A. M.

¹⁰⁰ K. A.

¹⁰¹ K. S.

¹⁰² MOL VII. K 149. 1942-5 6008. 249. csomó, FEHÉR István, 1983.

költségeinek előteremtése a német kormány feladata volt.¹⁰³ A fegyveres SS-be jelentkezést kizárólag önkéntes alapon, kiskorúak esetében szülői engedéllyel lehetett megtenni, továbbá a bevonult magyar állampolgárok elveszítették magyar állampolgárságukat.¹⁰⁴

Az egyezmény aláírása után megindult a toborzás a hazai németiség körében. A környékbeli németiség számára Kalocsán állítottak fel toborzóirodát. A toborzáshoz hozzátartozott a kíméletlen propaganda is. A Duna–Tisza közén lakó svábság körében a legtöbbit terjesztett propagandaszöveg szerint a Duna–Tisza között a svábok tették termővé, ezért ez a terület őket illeti, s a háború után azt meg is fogják kapni, mivel a magyarokat ki fogják telepíteni Ukrajnába.¹⁰⁵ Többek között ezzel az ígérettel tudták a szegény, illetve nincstelen réteg fiait a bevonulásra csábítani, mivel mindenki legfontosabb álma teljesült volna a háború után azzal, hogy földet kap. A propagandához hozzátartozott a megfélemlítés is. „Aki nem jelentkezik, leköpjük. Aki most nem tart velünk, beverjük a fejét. Aki most meglóg, annak az életébe kerülhet.”¹⁰⁶ „Aki nem jelentkezik, azt elviszi a fekete kocsi.”¹⁰⁷ Az ilyen és ehhez hasonló fenyegetések mindennaposak lehettek a településeken. A propaganda és az ígéretek hatására főként a nincstelen, cseléd fiatalok álltak be az SS kötelékébe.¹⁰⁸ „... '41 után elkezdődött a német hadseregbe a toborzás itt a faluban is. Innen is mentek, úgymond, SS-katonának. Ígérték fűt-fát. Nekik olyan mindegy, hogy magyar katona vagy, vagy német, úgyis együtt harcoltok. Ha német tagja vagy, utána nem tudom mennyi földet kapsz, ezt kapsz, azt kapsz – tehát ilyen hitegetések voltak és ezek az egyszerű fiúk bedőltek ezeknek a dolgoknak, és SS-katonának mentek.”¹⁰⁹ „A 15 éves gyerekeknek nincs annyi esze, hogy meg is lehet halni. Ők csak azt látták, hogy jobb lesz. Nem kell már cselédnek lenni.”¹¹⁰

Konrad Lorenz SS-tábornok véleménye szerint az önkéntes jelentkezésnek az alábbi okai lehettek:

- a hazai németiség vágya, hogy harcolhasson a Német Birodalomért,
- a hazai németek felismerték, hogy sorsuk szorosan összefügg a Német Birodalom sorsával, s ezért harcolnak érte,
- oppozícióban voltak a magyar katonai szolgálattal, mivel ott gyakran súlyos zaklatásoknak voltak kitéve,
- a hozzátartozóknak ígért gazdasági előnyök és juttatások miatt léptek be,
- ha már be kell vonulniuk, akkor inkább a német hadseregbe vonulnak be.¹¹¹

Véleményünk szerint a Lorenz által felsorolt okok közül, az általunk vizsgált települések esetében a bevonulás legfontosabb okai nem a Birodalomhoz kapcsolódó érzések, s nem a magyar hadseregtől való félelem voltak, hanem a propagandában megígért magas juttatások az otthon maradtoknak, illetve a háború utáni földszerezés lehetősége.

¹⁰³ TILKOVSKY Lóránt, 1974. 35–39.

¹⁰⁴ TILKOVSKY Lóránt, 1978. 185.

¹⁰⁵ TILKOVSKY Lóránt, 1974. 40.

¹⁰⁶ TILKOVSKY Lóránt, 1974. 44.

¹⁰⁷ HECKENBERGER Péter, 1991. 80.

¹⁰⁸ TILKOVSKY Lóránt, 1974. 40. 43.

¹⁰⁹ K. S.

¹¹⁰ K. A.

¹¹¹ TILKOVSKY Lóránt, 1974. 67.

A toborzás alkalmával a falvakban gyűlésekre került sor, ahol a környékbeli németek lakta településekről érkezett gyerekek szavaltak, énekeltek, majd lelkesítő beszédek hangzottak el.¹¹² A belépni szándékozóknek először egy jelentkezési jegyzéket kellett kitölteniük, majd a sorozásra 1942 áprilisában, Baján került sor.¹¹³ Az alkalmas jelentkezőket ezek után Bécsbe szállították, ahol különböző egységekhez osztották be őket, mindig gondosan ügyelve arra, hogy az egy faluból valók ne maradjanak egy csoportban.

A bevonulókat minden esetben ünnepélyes keretek között búcsúztatták a települések lakói. Erre Nemesnádudvaron 1942 húsvét hétfőjén került sor, a mai sportpálya közelében.¹¹⁴ Az önkéntesek elszállítása az országból 12 transzportban történt, az első 1942. március 2-án indult, az utolsó pedig 1942. május 3-án. Az első toborzóakció során bevonult 20 000 önkéntes nagy része a 7. „Prinz Eugen” SS hegyi hadosztályba, vagy a 8. „Florian Geyer” SS lovas hadosztályba¹¹⁵ került, továbbá néhány személyt a 2. „Das Reich” SS páncélos hadosztályba¹¹⁶ és egy korabeli fotó tanúsága alapján a 6. „Nord” SS hegyi hadosztály 11. „Reinhard Heydrich” SS hegyivadász ezredébe¹¹⁷ osztottak be.

Nemesnádudvarról ebben az évben Heckenberger Péter szerint 22 fő vonult be az SS-be. Nagyságrendileg hasonló számot kapunk abban az esetben is, ha megvizsgáljuk a Budapesti Közlöny oldalain közzétett névsorokat, melyek azon magyar állampolgárok neveit tartalmazzák, akik az SS-be történt belépésük miatt elvesztették magyar állampolgárságukat. Nemesnádudvarról ez alapján 1942-ben 27 személy vonult be az SS-be¹¹⁸, Kovács Zoltán és Számvéber Norbert ezektől eltérő számú bevonultat tüntet fel 1991-ben megjelent művében, mivel Nemesnádudvar esetében 59 önkéntes katonáról tesz említést.¹¹⁹ N. F. emlékezete szerint Hajósról 1942-ben 42 fő vonult be az SS-hez.

„1942-ben vonultam be a német hadseregbe. Akkor nagy volt a szegénység. Sokan azért mentek el, én is. Gondoltam, talán jobb lesz. Akkor Pécsre vittek bennünket, először a lovasokhoz, aztán a kerékpárosoknál voltam végig. Egy kerékpáros században. Aztán az orosz fronton harcoltunk... Negyvenketten voltunk akkor, akik jelentkeztiünk. De a kerékpárosoknál már csak hatan maradtunk együtt hajósiak. Azok közül is többen meghaltak, alig maradtunk.” Kovács–Számvéber véleménye szerint a településről 29 fő lett ekkor SS-katona,¹²⁰ a Budapesti Közlöny meglévő példányaiban azonban csak 14 hajósi származású SS-önkéntesnek sikerült a nyomára bukkanni.¹²¹ Mindenesetre feltételezhetjük, hogy e lista nem tartalmazza az összes 1942-ben Hajósról bevonult személy adatait. Császártöltés esetében nem maradt fenn számunkra használható információ a Budapesti Közlöny hasábjain, így a Kovács–Számvéber által közölt adatot kell elfogadnunk, mely szerint 9 fő vonult be ekkor az SS-be.¹²²

¹¹² K. A. és A. M.

¹¹³ BKMÖL XXV. 17 NB 253/1945. 1394/1948.

¹¹⁴ HECKENBERGER Péter, 1991. 82.

¹¹⁵ TILKOVSKY Lóránt, 1974. 66.

¹¹⁶ Uo. 91.

¹¹⁷ ARNOLD Erzsébet–KNIPL István, 2003. 131.

¹¹⁸ Budapesti Közlöny 1942/233. (1942. október 15.), 1942/248. (1942. november 1.)

¹¹⁹ KOVÁCS Zoltán András–SZÁMVÉBER Norbert, 2001. 53.

¹²⁰ Uo.

¹²¹ Budapesti Közlöny 1943/77. (1943. április 6.), 1943/107. (1943. május 12.)

¹²² KOVÁCS Zoltán András–SZÁMVÉBER Norbert, 2001. 53.

Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a három településről mintegy 90-110 fő vonulhatott be az SS-be 1942-ben.

A bevonult katonáknak hamarosan rá kellett döbbsenüik, hogy a Német Birodalom hátlája helyett csak megalázásban és szenvedésben lett részük. A kiképző altisztek egyszerűen csak „ideszalajtottak”-nak, „éhenkórászok”-nak¹²³, „magyar díszlőknak”¹²⁴ titulálták őket, s ezek után jött a háború megannyi szenvedése akár a nyugati, akár a keleti fronton, vagy akár a Balkánon harcoltak.

A második toborzóakció

A toborzás újraindításához, illetve folytatásához a magyar kormány engedélyre kellett. Az akció engedélyezésére hosszas tárgyalások és Horthy klessheimi látogatása után, 1943. május 11-én került sor. A megállapodás értelmében listát készítettek a hazai németesség 1908–1925 között született korosztályairól, melyben minden népi német szerepelt. Az akcióban minden népi német toborozható (kivéve a hadiiparban dolgozók), a honvédségben szolgáló német származású személyek 8 nap szabadságot kaptak. A toborzás továbbra is a nyilvánosság és a sajtó kizárásával a Volksbund szervezésében történt. A jelentkezők elvesztették magyar állampolgárságukat, az örökösödés szempontjából azonban a háború végéig magyarnak számítottak. A jelentkezők a magyar állampolgárság elvesztésével párhuzamosan – Hitler 1943. május 19-én kelt rendelete értelmében (mely alapján minden külföldi állampolgár, aki német fegyveres alakulatban szolgált, megkapta a német állampolgárságot) – német állampolgárságot nyertek. A megállapodás 1943. június 1-jén, lépett hatályba, ezután kezdődhetett meg a falvakban az önkéntesek toborzása. A toborzás megszervezésével területvezetőket bíztak meg. A Bácskáért Sepp Speitzer felelt, Hugo Binder felügyelete alá pedig az ún. „Mitte” (Közép – Budapest környéke, Duna–Tisza köze, Tiszántúl)¹²⁵ tartozott. A toborzás kezdetekor a Volksbund vezetőségében aggályok merültek fel a sikerességet illetően, mivel – mint Basch június 1-jén ki is fejtette – több kedvezőtlen körülmény is hátráltatta azt. Ilyen kedvezőtlen körülmény, hogy ebben az időben szerelt le sok, a második magyar hadseregben szolgáló honvéd, akiken ijesztő háborús fáradtság vett erőt, s rossz híreket terjesztettek. További nehézségeket okozott, hogy az országban növekedett a németellenes hangulat, valamint, hogy az akció aratás idejére esett. A hazai németesség körében elégedetlenséget váltott ki a segély alacsony összege és az állampolgárság elvesztése is. Basch népcsoportvezető ekkor felvetette a kényszersorozás lehetőségét, de a toborzás előrehaladtával ennek bevezetésére nem volt szükség. Az SS kötelékébe lépők „A magyarországi német népcsoport SS önkéntese” feliratú jelvényt kaptak. A toborzottak elszállítására 1943 szeptembere és 1944 februárja között került sor. Ekkor mintegy 20 000 magyarországi német származású fiatal lépett a fegyveres SS tagjai közé.¹²⁶

¹²³ TILKOVSKY Lóránt, 1974. 79.

¹²⁴ Uo. 92.

¹²⁵ TILKOVSKY Lóránt, 1978. 273

¹²⁶ TILKOVSKY Lóránt, 1974. 121–143.

Az általunk vizsgált települések esetében a sorozást 1943. augusztus 5–6-án¹²⁷, és októberben¹²⁸ tartották. Feltehetőleg mindhárom faluban jártak a sorozóbizottság tagjai, bár előfordult, hogy egyes személyek nem saját településeken jelentkeztek.¹²⁹ A toborzóakció során Nemesnádudvarról 33,¹³⁰ Hajósról minimum 29 (a Budapesti Közlönyben közétett személyek száma,¹³¹ azonban a listáról ez esetben is feltételezhetjük, hogy nem tartalmazza az összes önkéntes nevét), Császártöltésről pedig feltételezhetően 17 fő önkéntes lépett be az SS-be.¹³²

Császártöltésen a toborzás az alábbi módon zajlott le:

„Nagymise vagy kismise után odamentek az emberek vasárnap, az volt a gazdakör. Ott toborozták – na kérem szépen – az SS-katonákat. Ez éppen olyan dolog volt, mint a János vitézben, mikor jöttek toborozni, egy asztal oda, két-három pasas volt. A legények jöttek és önként jelentkeztek. Senkit nem kényszerítettek. Élénken emlékszem a dologra. Önként jelentkeztek, általában a béreslegények, meg egyéb mások, akiknek nem volt, hogy mondjam, ilyen nagyobb vagyoni kötődöttsége, akkor azoknak lehet menni katonának. Azt nem tudom, hogy aztán mit ígértek nekik. A lényeg az, hogy hát fölírták a nevét és akkor szembe a túloldalon... volt egy bolt. A lényeg az, hogy hát átmentek oda és német nemzetiszínű szalagot lehetett ott vásárolni, azt megvették, és mindjárt a kalapra azt tűzték... Szóval ennyit láttam, nagyon sokan nem lehettek, amikor én ott voltam 10-20 legény jelentkezett akkor SS-katonának¹³³.” Feltételezhetjük, hogy a másik két településen is hasonlóképpen zajlott le a toborzás, s nagy valószínűséggel a sorozóbizottság is ugyanazokból a személyekből állt.

A újabb toborzás nagyfokú elégedetlenséget váltott ki a helyi Volksbund szervezetek tagsága és a település más lakosai körében. Nemesnádudvaron például nagy elkeseredést szült, hogy a vagyonosabb németek közül senki nem jelentkezett katonai szolgálatra, hanem helyettük a szegényebbeket állították a sorozóbizottság elé.¹³⁴ A faluban 1943 júliusában pedig 169 olyan német személy élt, aki fellépett az SS-toborzás ellen.¹³⁵ A településen a fokozódó feszültség tettelegességhez vezetett, mikor a plébános megtagadta a horogkeresztes zászló megszentelését. A későbbiekben betörték a plébánia ablakait, s egy alkalommal egy SS-katona betörve a plébániára, megpróbálta megölni a plébánost. Az eset kapcsán, a településen tömegverekedés tört ki a Volksbund tagjai és a magyar érzelmű svábok között.¹³⁶ Végül a bevonultakat a temető kálváriájánál búcsúztatta a település lakossága.

Hajóson szintén nagy elégedetlenséget váltott ki a tömeges kilépéshez vezetett a toborzóakció, mivel a Volksbund helyi vezetői nem jelentkeztek katonai szolgálatra.¹³⁷ Mivel a Deutsche Jugend helyi vezetői sem jelentkeztek, őket az országos vezetőség leváltotta tisztségükből.¹³⁸

¹²⁷ FEHÉR István, 1983. 42., MOL Bm VII. K-149 1943-5-1007. 265. csomó

¹²⁸ BKMÖL XXV. 17 NB 864/1945.

¹²⁹ Uo. NB 724/1946.

¹³⁰ HECKENBERGER Péter, 1991. 83. illetve BKMÖL XXV. 17 NB 284/1948.

¹³¹ Budapesti Közlöny 1943/291. 1943. december 28.

¹³² BKMÖL XXV. 17 NB 724/1946.

¹³³ A. M.

¹³⁴ FEHÉR István, 1983. 42., MOL Bm VII. K-149 1943-5-1007. 265. csomó

¹³⁵ FEHÉR István, 1983. 41.

¹³⁶ HECKENBERGER Péter, 1991. 84.

¹³⁷ FEHÉR István, 1983. 41., MOL Bm VII. K-149. 1943-5-1007. 265. csomó

¹³⁸ FEHÉR István, 1983. 42.

A településekről a bevonulás 1943 novemberében történt meg. A bevonultakat Baján bevagonírozták, majd innen Bécsbe szállították őket, ahol megtörtént az elosztásuk. Az akció során a bevonult katonákat az első akció kapcsán ismertett egységekhez vezényelték, de ismét ügyelve arra, hogy az egy faluból származók ne maradjanak nagyobb létszámban együtt.

A harmadik toborzóakció

A súlyos háborús helyzet szükségessé tette a Német Birodalom számára a német népcsoportok emberállományának teljes igénybevételét. A toborzás megindítására Magyarország német megszállása után nyílt lehetőség. A német–magyar egyezményt 1944. április 14-én Veessenmayer német követ és Csatay Lajos magyar hadügyminiszter írta alá. A megállapodás szerint: „...a német népiséghez tartozó, a 17. életévüket betöltött magyar állampolgárokat hadkötelezettségi alapon, a jelenlegi háború tartamára, az e tárgyban kötött német és magyar kormány közötti megállapodás értelmében, a német fegyveres erő részére átengedem.”¹³⁹ Ennek értelmében a toborzáson való megjelenés kötelező volt, a rend biztosítására és a távolmaradók előállítására a belügyminisztérium csendőröket rendelt ki a sorozás helyszínére. Az újonnan sorozott magyar állampolgárok nem vesztették el magyar állampolgárságukat, annak ellenére, hogy a szolgálat idejére német állampolgárságot nyertek. A korábbiaktól eltérően a besorozott újoncokat nem a már meglévő SS egységekbe osztották be, hanem új alakulatokat állítottak fel Magyarország területén, a kiképzéshez szükséges eszközöket és gyakorlótereket a magyar állam biztosította. A toborzást röpcédulák, plakátok segítségével lehetett propagálni. A toborzás megindítására 1944. április 23-án, Bonyhádon került sor. A sorozást megelőzően a Volksbund listát készített a besorozható magyarországi népi németekről. A 202 000 nevet tartalmazó listát előzetesen a magyar hadügyminisztériumhoz terjesztették be jóváhagyásra, ebből a hadügyminisztérium 131 000 főt engedett át az SS-sorozás céljaira.

A besorozott katonákat a megállapodás értelmében az ekkor létrehozott új egységekbe osztották be. Ezek az egységek a 22. „Maria Theresia” SS lovashadosztály, a 18. „Horst Wessel” SS páncélgránátos hadosztály, valamint a 31. SS önkéntes „Böhmen-Mahren” gránátos hadosztály voltak.¹⁴⁰

Az általunk vizsgált települések esetében a sorozásra 1944 júliusában került sor. Nemesnádudvar és Császártöltés esetében a sorozás július 12-én történt,¹⁴¹ Hajós esetében a pontos időpontot nem áll módunkban megállapítani, de feltételezhetjük, hogy e település esetében is ezen a napon lehetett a sorozás. Császártöltésen augusztus elején sor került a sorozás megismétlésére, mely során a korábban kimaradt személyeket sorozták be az SS katonái közé.¹⁴² A sorozás hivatalos keretek közt folyt, a bizottságban német tiszték és egy magyar ezredes is szerepelt. A települések lakosságát dobszó és névre szóló írásos idézés (melyen, Császártöltés esetében, Vári Mátyás főjegyző aláírása szerepelt) útján értesítették a sorozás időpontjáról és helyszínéről.¹⁴³ A sorozástól távol maradt személyeket a magyar csendőrség állította

¹³⁹ TILKOVSKY Lóránt, 1974. 152.

¹⁴⁰ TILKOVSKY Lóránt, 1974. 150–172.

¹⁴¹ HECKENBERGER Péter, 85., BKMÖL XXV. 17 NB 1693/1946. 4097/1948.

¹⁴² BKMÖL XXV. 17 NB 537/1946.

¹⁴³ Uo. NB 526/1946, 4097/1948.

elő.¹⁴⁴ A sorozáson, a korábban a helyi Volksbund vezetői által összeállított, és a hadügyminisztérium által korrigált listákat használták, melyen már nem csak a Volksbund helyi tagjai szerepeltek, hanem azon személyek is, akik az 1941-es népszámlálás alkalmával német nemzetiségűnek vagy német anyanyelvűnek vallották magukat.¹⁴⁵ Ekkor a 17-40 év közötti férfi lakosságot sorozták be az SS egységeihez, a 40 év felettieket csak listára vették. Az eseményekre B. I. így emlékezett: „1944-ben soroztak be bennünket. A községházáról kaptunk egy idézést, a jegyző is aláírta, hogy menni kell sorozásra. Akkor még valahogy kimaradtam, elkerültem Császártöltésre, s oda jött utánam a papír, hogy menni kell, és a németekhez kell menni. Én 19 éves voltam akkor, de volt ott 17-18 éves is, nem egy. A végén már erővel vitték ezeket a fiatal gyerekeket is. 1944. szeptember 16-án indultunk Bácskába, Bajmokra, onnan pedig Bácsstopolyára. Kiképzés lett volna, de nem volt ott jóformán semmi, jöttek a bombázók minden nap. Azután jöttek a szovjet csapatok, és mi elkezdtünk szaladni visszafelé. Egészen Alsó-Ausztriáig, a Mura környékére mentünk. Azután fogságba estünk. Így volt az én katonaeletem, négy hónap kiképzés, négy hónap a fronton, négy hónap szovjet fogságban.”¹⁴⁶

A besorozottakat, és a listára vett 40 év felettiek egy részét szeptember 15. és 20.¹⁴⁷ között hívták be katonai szolgálatra. A bevonultak jelentős része Bajmokra, majd innen Baja érintésével a Dunántúlra került.¹⁴⁸ Sokan közülük már nem kaptak fegyveres kiképzést, illetve amint teheték, megszöktek¹⁴⁹ az alakulatuktól, s igyekeztek hazatérni falujukba.

Az 1944-es év során bevonultak pontos számát Nemesnádudvar kivételével, az eredeti dokumentumok hiányában és félreérthetőségének következtében megállapítani nem tudjuk. Nemesnádudvar esetében (a megyei levéltár dokumentumai alapján)¹⁵⁰ módunkban áll megállapítani a bevonultak pontos számát. Azt biztosan tudjuk, hogy a településről 180 fő vonult be SS katonának. Ebből a 180 főből, mint a fentiekben megállapítottuk 60 vagy 86 fő vonult be a korábbiakban önkéntesnek, tehát 1944 során 120 vagy 94 fő vonulhatott be SS katonának. Császártöltés esetében fennmaradt egy 1945. június 7-én kelt kimutatás a településről az SS-hez bevonulatról.¹⁵¹ A névjegyzékben három kategóriába sorolva tüntetik fel a bevonultak nevét. Így van, akinek a neve mellett az szerepel, hogy „önkéntes”, van akinek az, hogy „kényszorsorozott” és van akinek a „Volksbund” megjegyzés. A listán 48 fő kényszorsorozott személy neve szerepel. A problémát számunkra a „Volksbund” kategóriába sorolt személyek okozzák, mivel róluk nem állapítható meg, hogy milyen módon kerültek az SS kötelékébe. Ami biztosan megállapítható, az az, hogy Császártöltésről 1942-ben 9, 1944-ben pedig minimum 48 fő vonult be az SS-hez, továbbá feltételezhetjük, hogy a fennmaradó 61 fő (nevük mellett a „Volksbund” szó található) jelentős része kényszorsorozott katona lehetett. Hajós esetében nincs mód az 1944-ben sorozott katonák létszámának megállapítására.

¹⁴⁴ Uo. NB 434/1945.

¹⁴⁵ Uo. NB 537/1946.

¹⁴⁶ T. MOLNÁR Gizella, 1997. 289.

¹⁴⁷ BKMÖL XXV. 17 NB 268/1945, 433/1945, 434/1945, 437/1945, 454/1945, 456/1945, 463/1945, 866/1945, 526/1946, 1693/1946, 517/1947.

¹⁴⁸ HECKENBERGER Péter, 1991. 85. illetve BKMÖL XXV. 17 NB 268/1945, 433/1945, 434/1945, 437/1945, 517/1947.

¹⁴⁹ HECKENBERGER Péter, 1991. 85. illetve BKMÖL XXV. 17 NB 435/1945, 456/1945.

¹⁵⁰ HECKENBERGER Péter, 1991. 85.

¹⁵¹ BKMÖL XXII. 312 382/1945.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy Nemesnádudvarról 180,¹⁵² Császártöltésről pedig 128¹⁵³ fő vonult be 1942–1944 során az SS-be, továbbá Hajós esetében tudunk 65 fő (a Délpestmegyei Földbirtokrendező Tanács listáján található 52 fő, és az ezen a listán nem szereplő, de a Budapesti Közlönyben közzétett személyek száma) önkéntes SS-katonáról. A három településről tehát 373 fő biztosan az SS tagja lett, s ehhez a számhoz véleményünk szerint hozzáadhatunk még legalább 150-170 fő feltételezett (a település nagyságából kiindulva) kényszersorozott hajósi lakost. Császártöltés, Hajós és Nemesnádudvar községek tehát, mintegy 520-540 fővel járultak hozzá az SS által Magyarországon toborzott 120 000¹⁵⁴ katonához.

A Volksbund a háború utolsó évében, a háború vége

Az 1943-as, és főként az 1944-es sorozások rendkívül nagy elégedetlenséget váltottak ki a települések lakossága körében, s mint láttuk Hajós esetében nagy tömegű kilépéshez is vezettek. Ez feltételezhetően mindhárom település esetében így volt. A kilépések mellett jelentős veszteséget jelentett a Volksbund számára, hogy mozgósítható ifjúságának jelentős része az SS katonája lett.

A toborzás befejezése után a Volksbund tevékenysége egyre inkább a magyarországi németek kimenekítésére irányult, mivel „*itt a legértékesebb német állomány megmentéséről van szó*”¹⁵⁵. 1944 szeptemberére a bácskai helyzet tarthatatlanná vált, így elrendelték a kiürítést. A terület kiürítését Weibgen SS-ezredes 280 fős különleges kommandója (Umschiedlungskommando) irányította.¹⁵⁶ Ez azonban nem járt jelentős sikerrel, mivel a településekről csak néhány hangadó és családja volt hajlandó elmenekülni. „*...Innen is menekültek. Nem sok család menekült innen el. Hát elmenekült, aki a Volksbund vezetője volt és elmenekült ennek a rokona, ezek nagygazdák voltak. A schlecht ezeknél dolgoztak és azoknak, tehát a szegényebb réteg. Richter Jakab a Volksbund vezetője volt, ezek elmenekültek, és akik ezeknél voltak úgymond részesaratók, béresek... ezekkel elmenekültek*”¹⁵⁷. Zorn Antal véleménye szerint Nemesnádudvarról ekkor 4-5¹⁵⁸ család távozhatott, míg Hajósról 20¹⁵⁹ család választotta a menekülést.

A települések lakosságának nagy része azonban otthonában maradt, és ott várta meg a szovjet csapatok érkezését.

Nemesnádudvarra a szovjet csapatok október 28-án vonultak be, szórványos csatározások után. Hajósra¹⁶⁰ és Császártöltésre¹⁶¹ ezt követően, október 30-án érkeztek meg a szovjet katonák. A szovjet hadsereg bevonulásával a településeken a Volksbund működése megszűnt.

¹⁵² HECKENBERGER Péter, 1991. 85.

¹⁵³ BKMÖL XXII. 312 382/1945.

¹⁵⁴ TILKOVSKY Lóránt, 1978. 325.

¹⁵⁵ TILKOVSKY Lóránt, 1997.

¹⁵⁶ TILKOVSKY Lóránt, 1997.

¹⁵⁷ K. S.

¹⁵⁸ ZORN Antal, 1991.

¹⁵⁹ T. MOLNÁR Gizella, 1997. 30.

¹⁶⁰ T. MOLNÁR Gizella, 1997. 30.

¹⁶¹ BÁNÁTI Miklós, 1969. 163.

A megtorlás

A háború után megkezdődött a hazai németiség meghurcolása a kollektív bűnösség elve alapján. Dálnoki Miklós Béla 1944. december 21-én elhangzott szavaival élve: „Népi demokratikus országot akarunk felépíteni, mentesen a Szálasi-féle hazaárulóktól és megtisztítva a hazaáruló németiségtől (Egy hang: Ki velük!), amely mindent lekicsinyelve, ami magyar, kérkedve állott a hitlerista rablók szolgálatába, és elárulta azt a Magyarországot, amely neki otthont adott, amikor vándorbottal a kezében és batyuval a hátán jött be a gazdag magyar vidékekre letelepedni. (Egy hang: Deportálni őket!)”¹⁶² A magyar kormány ezt a szemléletet tartva, hozta meg a későbbiekben rendelkezéseit, így az 1945. március 15-én kelt földreformrendeletet is, mellyel elkobozták a hazaárulók, a nyilas, nemzetiszocialista és egyéb fasiszta vezetők, a háborús és népellenes bűnösök és a Volksbund tagok földjeit.¹⁶³ Láthatjuk tehát, hogy az egyszerű falusi, sokszor tudatlan és megtévesztett embereket, akik tagjai voltak egy egyesületnek, ugyanolyan bűnösnek tekintették, mint a hazaárulókat és náci főbűnösöket, s ezt szem előtt tartva súlyos büntetést szabtak ki rájuk.

Földjük elkobozása nem volt elég a magyar állam számára, alig hogy ez megtörtént, újabb megaláztatást és csapást kellett elviselnie az egyébként is tönkretett hazai svábságnak, ugyanis megkezdődtek az egykori Volksbund tagok népbírószáki tárgyalásai. A pereket futószalagon tárgyalva a bíróságok szinte minden személyt elítéltek, akik a Volksbund tagjai voltak, vagy nevük a Volksbunnal kapcsolatba került. Egy átlagos volksbund tag fél év börtönbüntetést és 10 év közügyektől való eltiltást érdemelt. (Itt kell megjegyeznünk, hogy az ítéleteket általában sablon szöveg alapján készítették, és sok esetben már a meglevő előre legépelte szövegbe utólag írták be az elítélt nevét). Még javában folytak a népbírószáki tárgyalások, mikor megjelent a kormány rendelete a kitelepítésről, mely mérhetetlen szenvedést hozott a hazai németiségre, mivel itt is a kollektív bűnösség elvét alkalmazták a németiséggel szemben. Kitelepülni köteles: „...az a magyar állampolgár, aki a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmából német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt.”¹⁶⁴

Így ért tehát véget a magyarországi németiség számára a második világháború, családtagjaik, házuk, földjeik elvesztése után a hazájuktól is megfosztották őket.

Utószó

Végezetül szeretném felhívni az olvasó figyelmét a kutatás és a dolgozat megírása során felmerült problémákra, melyek jelentősen megnehezítették jelen tanulmány elkészítését. Az első és legnehezebben orvosolható probléma a források hiányossága volt. A helyi egyesületek iratainak jelentős része – mint már utaltunk rá ma már nem hozzáférhető a kutatás számára, a csekély kivételt a MOL birtokában található alapítási dokumentumok képezik. Az egyesületek tevékenységére így csak a községi anyagokban elszórta található, s néha csak érintőlegesen utalásokból követ-

¹⁶² SEEWANN, Gerhard–SPANNENBERGER, Norbert, 1999.

¹⁶³ SEEWANN, Gerhard–SPANNENBERGER, Norbert, 1999.

¹⁶⁴ FEHÉR István, 1988. 80.

kezhetünk, illetve az információk jelentős része a Kalocsai Népbíróság irataiból származik. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznem, hogy a bírósági eljárás során felvett jegyzőkönyvek, tárgyilagossága sok esetben megkérdőjelezhető, mivel egy részük feltehetőleg kényszer hatására jött létre. Ennek ismeretében a későbbiekben szerencsés lenne megvizsgálni a népbíróságok működését, az általuk lefolytatott eljárásokat, s ítélkezési tevékenységüket, ami véleményem szerint sok új és érdekes információt szolgáltathatna a téma iránt érdeklődők számára. A népbírósági anyagokhoz hasonlóan megfelelő óvatossággal kell kezelni a háború végén és az utána készített különböző listákat is, mivel bizonyos esetekben tartalmazhatnak téves információkat.

Mindezen nehézségek ellenére véleményem szerint szükséges lenne egy nagyobb, összefoglaló jellegű kutatást végezni a Volksbund szerepéről a kis települések esetében, mivel ez új szempontból világíthatná meg a magyarországi németsek 1940-es években betöltött szerepét és életét. Továbbá szükséges lenne az így felkutatott anyagok összevetése a hozzáférhető népbírósági anyagokkal, illetve a kitelepítés során keletkezett iratokkal.

Végezetül szeretnék köszönetet mondani Dr. Kanyó Ferencnek a dolgozat lektorálásáért, továbbá a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában dolgozóknak, szíves segítségükért.

Irodalom

- ARNOLD Erzsébet–KNIPL István
2003 Fejezetek Császártöltés történetéből és néprajzából.
Császártöltés.
- BÁNÁTI Miklós
1969 Huszonkét évtized az új hazában (Császártöltés
1744–1964). Kecskemét.
- BELLÉR Béla
1981 A magyarországi németek rövid története. Budapest.
- FEHÉR István
1983 A bonyhádi hűségmozgalom történetéhez. Budapest.
- 1988 A magyarországi németek kitelepítése 1945 – 1950.
Budapest.
- 1993 Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei
1945–1990. Budapest.
- FLACH, Paul
1968 Ortsgruppengründungen des Ungarländischen
Deutschen Volksbindungvereins (1924–1940) und des
Volksbundes der Deutschen in Ungarn (1938–1941).
München.
- 1971 Die behördlichen Bestätigungen der Ortsgruppen.
München.
- 1969 Siedlungsgeschichte von Császártöltés. München.
- 1976 Siedlungsgeschichte von Hajos. München.
- HAMBUCH Vendel (szerk.)
1988 300 Jahre Zusammensleben. Budapest.
- HECKENBERGER Péter
1991 Nádudvar – Nemesnádudvar – Egy észak-bácskai
község történelme és településtörténete. Kalocsa.
- KOVÁCS Zoltán András–SZÁMVÉBER Norbert
2001 A Waffen-SS Magyarországon. Budapest.

- KOZMA Ferenc
1991 Keserves utak. Budapest.
- KÓSA László
1980 Nemzetiség. In: Magyar Néprajzi Lexikon III. Szerk.: Ortutay Gyula. Budapest.
- MANHERCZ Károly (szerk.)
1998 A magyarországi németek. Budapest.
- ŐZE Sándor
1994 „A német ügy” – Adatok a Központi Statisztikai Hivatal kitelepítésekre vonatkozó dokumentációjából. In: Századvég 1994/1. 198–202.
- SEEWANN, Gerhard–SPANNENBERGER, Norbert
1999 Akten des Volksgerichtsprozesses gegen Franz A. Basch Volksgruppenführer der Deutschen in Ungarn, München.
- TILKOVSKY Lóránt
1973 A Volksbund utolsó éve és a magyar nemzetiségpolitika (1944. március 19 – 1945. április 4.), In: Századok 1973/1. Budapest.
- 1974 SS toborzás Magyarországon. Budapest.
- 1978 Ez volt a Volksbund. Budapest.
- 1997 Német nemzetiség magyar hazafiság. Pécs.
- T. MOLNÁR Gizella
1994 „Pedig én nem tehetek arról, hogy svábnak születtem, In: Barátság 1994/4.
- 1997 A kő marad: Be- és kitelepítések Hajóson. Kalocsa.
- Történeti Statisztikai Kötetek
1986 1941. évi népszámlálás. Budapest.
- WEIDLEIN, Johann
1997 A magyarországi németység küzdelme fennmaradásáért. Dokumentáció: 1930–1950. Heidelberg.

ZIELBAUER György
1989

Adatok és tények a magyarországi németiség
történetéből (1945–1949). Budapest.

ZORN Antal
1992

A nemzetiség menekülése és kitelepítése Bács-Kiskun
megye mai területéről (1944–1948).
In: Dunatáji találkozás. Bács-Kiskun megyei
nemzetiségkutató konferencia (Baja, 1991. április 27.).
Szerk.: Bárth János. Kecskemét.